

A szlavóniai nyelvjárás szóképzése

A szlavóniai magyar nyelvjárás elszigetelt helyzete miatt a köznyelv és minden más tájnyelv hatásától függetlenül fejlődve, egyrészt sajátos egyéni jellemvonásokkal színeződött, másrészt feltűnően nagy mértékben vált a nyelvi régiségek megőrzőjévé. A négy őstelepesítésű szlavóniai falu közül három, Haraszi, Szentlászló és Kórógy — az Eszékhez közel épült Rétfalu kivételével tehát mind — úgyszólván teljesen el volt zárva a más területek magyar nyelvű lakosságával való érintkezés lehetőségétől. Az említett községek népének csak egymással volt némi közelebbi és állandóbb jellegű kapcsolata, főleg rokonsági kötelékek révén, de ez is évente egy két alkalomra korlátozódott. A környező szerb-horvát telepek lakóival pedig már csak azért sem fejlődhetett ki jelentősebb nyelvi nyomokat hagyó érintkezés, mert amikor én ott jártam (1937—39-ben), a szlavóniai magyarok közül senki sem beszélt sem a szerb, sem a horvát nyelvet. Erre egyébként nem is volt szükségük, hiszen — különösen az idősebb nemzedékhez tartozók — egész életüket falujuk határain belül élték le, s nagy részük még Eszékig sem jutott el soha. Eleve ki kell tehát zárunk azt a feltevést, hogy a szlavóniai nyelvjárás jelentősebb szláv hatást tükrözne, még akkor is, ha esetleg egyik másik nyelvi sajátságra vonatkozólag első pillanathban a látszat azt mutatná. A környező szláv (szerb-horvát) nyelvek hatását csak a szókinccs anyagában képviseli néhány elenyészően csekély számú jövevényszó megjelenése. A szlavóniai magyarság nyelvének tanulmányozása tehát — egyéb szempontokon kívül — éppen elszigetelt helyzetében keletkezett egyéni sajátságai és megőrzött régiségei miatt ígér hasznos tapasztalatokat.

Dolgozatom megírásakor az a cél vezetett, hogy amennyire gyűjtésemnek a háború pusztításából épségben megmenekült anyagtöredéke engedi, teljes képet nyújtsak a szlavóniai magyarság nyelvének ige- és névszó-képzéséről. A köznyelvvel egyező jelenségekre rövidebben utalok, de részletesen és behatóan igyekszem tárgyalni azokat a képzésbeli sajátságokat, amelyek aká; mint megőrzött régiségek, akár mint tájnyelvi különfejlődés eredménye az előbbieknél több és érdekesebb tanulságot és problémát ígérnek. A könnyebb tájékozódás kedvéért különválasztva tárgyalom a deverbális és a denominális képzőket, bár a két csoport közötti határ sok esetben teljesen elmosódott, s az elkülönítést csak az említett gyakorlati szempont teszi némileg megokolttá.

Deverbális igeképzés

Egyszerű gyakorító képzők.

-d/ fgr. *nt/

kend 'törüldeget'; *kendő* 'töröl'. *Neköm vān ēk kicsike ā kendő ruvāóbbā.*¹ Alapszava: *ken* 'törül'. Pl. *Nēm szabād āz abrozba kenni ā kezedet, mer kiszāólkāózik ā kōrōm kōrūl.*

¹Az *ō* mindenütt *eš* lejtésű kettős hangzónak olvasandó. Nyomdatechnikai okokból kénytelenek voltunk ezt a jelölést használni.

A felsorolt -z képzős származékok közül ősi jelentés megőrzője az *üvöltöz* ige. Az *üvölt*, *üvöltöz* igéknek ugyanis a mai 'ululat, plorat, lamentatur, eiulat' jelentése újabbkori fejlődés. Eredeti jelentése: 'clamo, praeclamo, vociferor' (vö. Apork.: Iuvetoek felséges Istenhez). Szlavóniában ma is ilyen értelemmel használatos.

(Irod.: Simonyi: NyK. XVI, 244—245; Budenz: UA. I, 33; Nyk. X, 1—9; Szinnyei, NyH.⁷ 63; Körösi: Nyr. XI, 155, 258; Sámson E.: i. m. 76; Lehtisalo: Über die primären uralischen Ableitungssuffixe MSFO u. LXXII, 303—305; Györke i. m. 16—17.)

-l (fgr -l).

Keringél: Ász montá, hogy á vér keringél á fejembe.

élél: Hál láóssám ezéket á szegényeket, hucson élélnék.

hállaól: Mék Pétor Ésvadóntól hállaóltám.

háólaól: A kámáraóba háólaóltunk. Máórika, ász háólaól é vélem.

szokaól: Ném szokaól áz ánnyt inni, huyg megrészöggyön. Á kalándáó-rijum ét szokáól lenni á tikör megótt.

áólaól: Áz áblágba áólaóltunk. Ot vót, áhol áz órszém áólaólt.

menél: Ázelót, mikor elménélték Eszékre áz ásszonyok, á bódos legények csúfllatóák. Mindón nap elménél.

beszélél: Szülikém beszélétté.

Az egyszerű gyakorító -l a szlavóniai nyelvjárásban az igető véghangzójával bővült -al, -el, -ál, -él alakban ma is élő képzőnek tekinthető. A vele formált származékok duratív-frekventatív jelentése világos. Rendszerint egytagú alapszóhoz járul. Ezzel a formánssal a felsoroltakon kívül más alapszóból is képeznek gyakorító származékokat (*járál, vélél*), de csak elvétve; a *beszél, hall, megy, szokik, hál* igéket azonban nem is igeen hallottam másfajta gyakorító képzővel. Mivel pedig az említett igék az élő beszédben nagyon gyakran, s legtöbbször gyakorító alakban jelentkeznek, az -ál, -él egyike a nyelvjárás legelevenebb frekventatív képzőinek. A mai magyar köznyelvben ez a formáns csak néhány régi képzésű származékban őrződött meg (*dobál, ugrál*), s bár ezekben tisztán érezhető a frekventatív jelentés, s legtöbbször az alapszó is világos, új származékok képzéséhez nem veszi igénybe az élő nyelvhasználat. Nyelvtörténeti adataink bizonyossága szerint a régiségben gyakran szerepelt (vö.: *hálál* Jord. K. 23, 176; DöbrK.: *ütel*; C.: *nézél*; MA.: *jövéél*; Pázm.: *menél*; NyK. XV, 349), így a szlavóniai nyelvjárásban kétségtelenül megőrzött régiségnek tekinthető.

(Irod.: Budenz, UA. 17; Simonyi: NyK. XVI, XVI, 252; Szinnyei, NyH.⁷ 62; Körösi: Nyr. XI, 151; Lehtisalo i. m. 175; Sámson E. i. m. 24; Györke i. m. 36; Zsirai: MNy. XLI. 1.)

-sz (fgr. *-s).

lüzélész: Kizs gunyhóba lüzélészök.

Kápáraósz: Míg éty kicsit odábe kápáraószott á kákás, béforott á dinnyá.

heverész: Dráóva szélő heverészök.

kóraósz: 'keresgél, kutat'. Háót éppön á nótaót kóraószik?

legelész: Ot legelészött á ló á szélaószláji rétön.

A tövégi -a, -e hangzó hozzátapadásával s az -a, -e megnyúlásával keletkezett -ász, -ész változatban, s legtöbbször világos alapszóból alkotott származékokban jelentkezik.

(Irod.: Szinnyei, NyH.⁷ 64; Simonyi, TMNy. 410; NyK. XVI, 243; Körösi: Nyr. II, 154; Györke i. m. 13—25.)

-s (fgr. *-s'k').

mëgdöglös : ...*mëgdöglösnek a jószáogok.*

jesës : *Natypéntögbe tojáóst jesësnek.*

lepës : *Tëlëm mindëg ellepëstë a hó.*

Az -s gyakorító képzővel alkotva csak ezt a három származékot idézhetem gyűjtésem alapján a szlavóniai nyelvjárásból. A csekély számból kiindulva könnyű lenne levonni azt a következtetést, hogy az -s ebben a nyelvjárásban is — éppen úgy, mint a köznyelvben — az elavult formánsok közé tartozik. Kétségtelen azonban, hogy a képzők élő vagy elavult voltára a velük formált származékok mennyisége nem okvetlenül döntő bizonyíték. A ritkábban jelentkező képzőt is elevennek kell tartanunk, ha világos alapszóhoz határozottan felismerhető jelentéssel járul, s ha nem állandó velejárója ugyanannak a szónak, hanem — bár csak elvétve is — újabb és újabb szavakhoz kapcsolódhat. A fentebb idézett származékok élő alapszóból kétségtelenül kiérezhető gyakorító jelentéssel alakultak, s így ezek alapján elmondhatjuk, hogy a szlavóniai nyelvjárásban az egyszerű -s élő képző, nem úgy mint a köznyelvben, ahol csak a multból ránk maradt *repes*, *keres*-féle származékok őrizték meg. Az -s gyakorító képző valószínűleg összefügg a denom.-s-sel.

(Irod.: Budenz, Ua. 32; Szinnyei, NyH⁷ 65; Simonyi: NyK. XVI, 246; TMNy. 411; Lehtisalo i. m. 218—222; Györke i. m. 26; Sámson E. i. m. 120—121.)

-g (fgr. *-nk).

kumog : 'bregek (a béka)'.

bümög : u. a. *Mást a szándzsba vá viz, osztá od bümög a béka.*

püszog : 'prüszköl'. *Belé húsztáók a vízbe, mind úp püszkolt, püszogott.*

dumog : 'mormol'. *Mi csinyáják, hugy od dumog ez a fejer micsoda.*

lötög : 'beszél'. *Mást mine nëm lötögött?*

lippög : 'csattog'. *Vëtt ëgy lippögö pápuscot.*

kocog : *Mindë jugba bëkocog.*

putlog : 'pattog'. *Máó putlog a kukorická.*

bög : *Ugy bögöl, mint ëty számaór.*

lobog : *Bábot mëg azër föznek, mer az amikor for lë-fël lobog, ... oszt akkor nëm aól mëg a szërëcse.*

Ez a képző a köznyelvből és a nép nyelvéből ma is igen nagyszámú gyakorító igealakban kimutatható. A köznyelvi -g -s származékok egy részében már sem a frekventatív jelentés, sem az alapszó nem világos (pl. *forog*, *rug*). A többség azonban — sokszor már csak az alapige jelentése miatt is — megőrizte a gyakorító színezetet (pl. *lóg*, *forog*, *topog*, *bugyog*). Már ezért is érthetetlen Kőrösiinek az a megállapítása, hogy a -g az elavult képzők közé tartozik (Nyr. XI, 206).

Különösen nagy szerepet játszik a -g hangutánzó szavaink képzésében. Az egész magyar nyelvterület minden egyes nyelvjárásából százával közölhetnánk a -g formánssal keletkezett hangutánzó és hangfestő igéket (vö. Sámson, 1. m. 124—176), melyek úgyszólván mindannyian magukon viselik a duratív-frekventatív jelentés színezetét. S ez a tény fontosabb bizonyítéka a képző eleven voltának, mint a származékok nagy száma. A szlavóniai nyelvjárás -g képzős származékai nagyobb részét szintén hangutánzó szavak.

A gyakorigó -g-t Györke (i. m. 58.) Szinnyeivel egyezően (NyHj 65) urali *nk ~ *ng-ból származtatja, és azonosítja a denom. -d képzővel.

(Irod.: Budenz: Ua. 42; Beke: Nyr. LXIII, 24—25; Simonyi: NyK. XVI, 249; Körösi: Nyr. XI, 206; Györke i. m. 59; Sámson E.: i. m. 122.)

Összetett gyakorigó képzők.

-dos, -des, -dös.

lébdös: *Elötté lébdösött.*

bújdös: *Egyöm bébujdosnak ezek a csúfok.*

bügdös: *Bügdöste a vizet a gerebjeháolóval. Komá, od bügdössé még aszt a nágy zöherl.*

töldös: *Áóttoldosik ide-oda.*

köbdös: *Né köbdözd a kesztyűdet.*

kendös: *Kendösi a bajszaót (= tőrülgeti a bajszaót, ivás után).*

nyomdos: *Ákkor ütlet nyomdostaók.*

A képző -des változata helyett a palatális hangrendű származékokban -dös alakot találunk. A -dos, -dös formáns szerepköre a szlavóniai nyelvjárásban a köznyelviével körülbelül azonos terjedelmű. Csak kéttagú származékokban hallottam. Írott formában ez a képzőnk a Bécsi és a Jókai Kódexben jelentkezik először. Elemei: egyszerű gyak. -d + gyak. -s.

(Irod.: Simonyi, TMNy. 411; Csánádi: Nyr. XLV, 20.)

-gat, -get.

csaóvolgat: *Az üstökös mék csaóvolgati a járkaót.*

raóngat: *A háláól hidegja raóngatnaó ütlet.*

elbontogat: *Máj elbontogatik.*

igáztat: *A baóba asszony igázgatta (gyógyította, kezelte) ütlet.*

kiváólogat: *A páprikaót akártám kiváólogatnijá.*

száórogat: *Száórogattaók a szereikékét.*

buggyogat: *'mártogat', Ákkor jól mebuggyogattaók (megmártogatták a vízben).*

ággat: *'lábatlankodik, akadályoz, hátráltat'. Á mácska ággatot neki.*

Csak mennyetök mást máó, ne ággásatok ett.

puttogat: *Nátypéntögbe puttogátnak kukoricaót.*

kiveröget: *És ákkor jól kiverögettek engámet.*

belédürogat: *Ém még belé-belé dürogattám a levegöbe a puskaóval.*

belémaórtogat: *Belémaórtogatta a tiz újaót a vízbe.*

hengörget: *... minthá valamilye hordót hengörgettek vóna a pállaóson.*

ijöget: *Elég roszt az, huty ijöget. Így ijögetik a kizt gyerköt: jön a bumbus.*

ijúgat: *'ijút kiabál' (a szőlöben így kergetik el a madarakat).*

Mikor a láonyok ijúgátnak, máj mékhállik.

pislöngat: *Úty pislöngátot ráóm.*

simojgat: *Simojgata (!) vóna úket.*

kihálgat: *Az én öregápáóm ász kihálgatta.*

Éppen úgy mint a köznyelvben, a szlavóniai nyelvjárásban is a -gat, -get a legközönségesebben használt gyakorigó képző. A szlavóniai nyelvjárásban az összes frekventatív formánsok közül csak az -l -al, el-, -ál, -él változata veheti fel vele gyakoriság szempontjából a versenyt, s ez szeríti ki a -gat, -get képzőbokrót sok olyan származékból, melyet a köznyelv csaknem

kizárólagosan a *-gat, -get* képzővel formál (vö. köznyelvi: *beszélget, nézeget, hallogat* ~ szlavóniai: *beszélél, nézél, halláól*). A felsorolt szlavóniai származékok közül hangalakja miatt figyelemre méltó a *simojgát*, mely a *-gat, -get* képző védelme alatt kétségtelenül az *-ít* formáns ősbibb változatát őrizte meg. (Az *-ít* képző mai alakja egyébként ebben az igében *-út*: *simút*.) A képző elemei: gyak. g + műv. *-at, -et*.

(Irod.: Simon yi, TMNY. 416; Nyr. VI, 193.)

-dol, -del (gyak. *-d* gyak. *-l*).

vágdol: *Jór ráó vágdoltám dé* (vagy stb.) *öccör*.

rugdol: *Belé rugdoltám a rút aóláttyaóba*.

ettördel: *Máo ászt is ettördelted*.

lébdel: *Mind előtte lébdeltek*.

A képző köznyelvi *-dal* változata helyett a szlavóniai nyelvjárásban általában a zártabb magánhangzós *-dol* alak szerepel. Eleven gyakorító képző. Csak egytagú igékhez járul.

(Irod.: Simon yi, TMNy. 400; Kőrösi: Nyr. 154;

-dok, (-dék, -dök) (gyak. *-d* + mozz. *-k*.)

nyomdok: *Ám még nyomdokó, ákit nyomdoknak* (a szövőszéken).

Elavulóban levő képző, bár ebben a gyűjtésemben előforduló egyetlen származékban világosan érezhető gyakorító jelentéssel, élő alapszóhoz járul.

-kol, -köl.

bévonkol: *'bevonogat'*. *Mindénd bé kélöl vonkolnijá, huty hidög ván*.

mégvárkol: *'megvarrogat'*. *Mig náólik vótám, mindönnyiket mégvárkoltám*.

bétürköl: *'begyűröget, behajtogat'*. *Türköld bé háma eszlet*.

birkol: *'birogat'*. *Ném birkolták mēnijá(!)*

húszkol: *Áz embörnek á kezē mégzibbád, mikor húszkóli á csēcít*.

jáórkol: *Báór kijaórkolod mágád*.

púszkol: *'prúszköl, kráog'*. *...beléhúsztaók á vízbe, mind úp púszkolt, púszogott*.

tőpicköl: *'nyomkod, dögönyöz'*. *Mikor máó jól kitőpickolte úket, emēnt*.
letérdököl: *Ót letérdököl*.

Ez a formáns a köznyelvben már csak elvétve járul tisztán felismerhető alapszóhoz (*leskel, csapkolódik*), Szlavóniában azonban egyike a leggyakrabban jelentkező, lelegevenebb frekventatív képzőknek. Világos alapszóból, érezhető gyakorító jelentéssel igen nagyszámú származékokat alkot. A felsorolt példák a hangutánzó *púszkol* és a hangfestő *tőpicköl* igéken kívül mindannyian világos alapszóból származnak. A köznyelvihez viszonyítva tehát feltűnő a szlavóniai nyelvjárásban a képző eleven gyakorító szerepe. Elemei: mozz. *-k* + gyak. *-l*.

(Irod.: Simon yi, TMNY. 404; Pais: MNy. XLI, 59.)

-kál, -kél.

máószkaól: *Mine máószkaóól én utáónám?*

firkaól: *Észi á bágó ász min tele firkaólnijá!*

zúcskaól: *Á mágát fejére zúcskaóól*.

A frekventatív *-kál, -kél* szerepe sokkal szűkebb területre korlátozódik, mint az előbb említett képző vagy mint a köznyelvi megfelelőjéé. Az idézett származékok — az ikerszóból kivált bizonytalan eredetű *firkaól* kivételével —

világos alapszóból erednek. A *zúcskaól* ige alapszava a *zút*, mely, 'dob, hajt' jelentésben élő szó a szlavóniai nyelvjárás szokincseiben. Érdekes a *zúcskaól* gyakorító származékban a *-cs* hang megjelenése, melyhez hasonló jelenség *-kol*, *-köl*, *-kel* képzős származékokban is előfordul (vö. *méricskel*). Feltehető, hogy a szlavóniai nyelvjárásban a *zút* ige gyakorító képzős származékába a *-cs* a *-cska*, *-cske* kicsinyítő képzőbokor hatására kerül be. A *-kál*, *-kél* képzőbokorból ugyanis hangalakja miatt könnyen el lehet vonni *-ka*, *-ke* kicsinyítőt, s egyébként is a cselekvésnek a gyakorító képzésben kifejezett elaprózódása és a deminutiv jelentés közötti összefüggés egyetlen gyakorító képzőben sem nyer a mai nyelvérzék számára olyan világosan érezhető kifejezést, mint — éppen hangalakja miatt — a *-kál*, *-kél* képzőben. Ezért keletkezhetett elvonás útján a *csuszka* a *csuszkál*-ból, az *irka* az *irkál*-ból, a *szurka* a *szurkál*-ból, s ezért alakulhattak a *morzskál*, *alukál*-féle származékok, melyek alapszavai a mai nyelvérzék számára: *aluka*, *morzsika*.

Elemel: mozz. *-k* + gyak. *-l*.

(Irod.: S i m o n y i, TMNy. 404.)

-koz (*-kéz*, *-köz*?).

motokoz: 'motószkál, keresgél'. *mégaólt*, *ot motokozot válámit*.

A köznyelvben ez a gyakorító képző-bokor nem szerepel. A szlavóniai nyelvjárásban is csak ezt az egy vele alkotott származékot találtam. Alapszava a valószínűleg hangfestő-hangutánzó eredetű *motoz* ige, mely a népnyelvben *motonoz*, *motoloz*, *matat* változatokban jelentkezik. Elemel: mozz. *-k* + gyak. *-z*.

-kod (*-ked*, *-köd*).

nyomkod: ...minden éjjel *mégnomkoltáók*. *De nyomkodik aóm pápót még nánót*.

A *-kod*, *-ked*, *-köd* képző a köznyelvben világos jelentéssel élő alapszóból képez gyakorító származékokat (*csapkod*, *kapkod*, *csipked*). Szlavóniai gyűjtésben csak a fentemlített egyetlen származékban talákoztam ezzel a formánssal. Ha ez a tény nem is mutatja a nyelvjárásbeli származékok valószínűsége, arra mindenesetre rávilágít, hogy ez a nyelvjárás legelhanyagoltabb formánsai közé tartozik. Mellőzését valószínűleg a képző fiatal kora magyarázza. A *-kod*, *-ked* gyakorító képző ugyanis csak a XVI. sz.-ban jelenik meg írott emlékeinkben. S i m o n y i véleménye szerint a visszaható *-kodik*, *-kedik*, *kődik*-ből fejlődött, mely visszaható képzőre már a XIV. sz. végétől vannak adataink, s mely a szlavóniai nyelvjárásban is igen eleven reflexív képző. A gyakorító formáns késői kialakulása magyarázza tehát, hogy a legarchaikusabb magyar nyelvjárás miért nem képez vele nagyobb számú származékokat.

(Irod.: S i m o n y i, TMNy. 406; Nyr. XLV, 18; Szily: MNy. VI, 328; F o k o s: Nyr. XLI, 246.)

(*-doz*, *-dez*) *-döz*.

gyürödöz: *Összegyürödözöt(!)*

Ezt a gyakorító képzőt sem találtam meg az idézetten kívül más származékban; ebben is valószínűen a *gyürödik* visszaható alakból egyszerű gyakorító *-z*-vel képezett változat.

-rog, -reg, -rög.

csöpörög: *Egyöm máó mégin csöpörög.*

Igen ritkán jelentkező képzőbokor. Elemei gyak. -r + gyak. -g.
(Irod.: Simonyi, TMNy. 422.)

Mozzanatos képzők.

-n (igr. -n).

tottyán: *Zaóké Saóndor bėjüt, létottyánt oda.*

zuhán: *Háót, ász mondi, tizönkét órákkor megzuhán aóm az akná (megzörren a kémény). Ákkor vettē észre, mikor megzuhánt.*

rötlen: *Áhugy megláótott engöm a láznogbá, oját rötlent.*

durrán: *Hoján durránaós (pattanás) ván a kezemön.*

A mozzanatos -n tehát a szlavóniai nyelvjárásban is — a köznyelvivel egyezően — a nyiltabbá vált tővégi magánhangzóval bővült -an, -en alakban szerepel. Eleven inchoatív — momentán képző. Az említett származékok közül a *zuhán* megőrizte eredeti 'persono, constrepo, corruo cum strepitu' jelentését.

(Irod.: Simonyi, TMNy. 384; Beke: MNYr. LXI, 23; Györke i. m. 50; Lehtisalo i. m. 133.)

-t (igr. *-tt).

szület: *A feleségē ákkor születē valaméket.*

temet: *Ētemettök véle a dudányos ácskőjáót is.)* (Alapszava: *tem* 'temet', élő szó a szlavóniai nyelvjárásban: *Két hete miltā ētemtök.*)

A két idézett példán kívül a köznyelvben is élő *köszönt, ront, félt* stb. származékokban szerepel az egyszerű mozzanatos -t a szlavóniai nyelvjárásban. A momentán *szület*-ből passzív származék a *születik*, melynek jelentése a köznyelvvel azonos. A momentán -t valószínűen egy eredetű a műveltető -t-vel.

(Irod.: Simonyi TMNy. 382; Lehtisalo i. m. 326; Györke i. m. 14.)

-ít, -üt, -üt (ig. *-kt).

váógit: *Ászl a kis sáramontaót ēváógitcsuk.*

visút: *Visútnak a gyerkök.*

nyerút: *Ēnyerútította mágaót.*

dindút: *Ódalbá dintútenélek, osztá: buff!*

A mozzanatos -ít képzőt csak az említett származékokban hallottam. A felsoroltak közül élő alapszóból származik a *váógit* ige, a másik három hangutánzó eredetű. Ez a képző azonosnak tekinthető a műveltető -ít-tel. A szlavóniai nyelvjárásban -ít, -üt, -üt alakban használatos. (Erről bővebben l. caus. -ít alatt.)

(Irod.: Simonyi, TMNy. 392;

-t (igr. *-tt).

zút: *Ej, de nēm ráózáútottám egyet (!) a rūt aólltyaóra! Zúccsátok utáóná (!) egyöm lészáólt máór az első gágójá. Kizútottám az úccaóra.*

fút: 'rászorít, ráerősít, ráköt'. *Az észtráongot oda szótkok fútáni a szēgre. büt: 'borít'; Mine nēm bütöttal ráót tē is ije náty kánkót?, ... félkaptám a láznokot, mágámra bütöttám. Lēbútik a szápúvāl.*

hút : ... *mèkhuti* (!) *mágaót* (meghüti).

tót : *Máó mást novembör huszq-hevedikén bétötöm á nyócván esztendöt.*

düt : ..*ëgy náty száóndzsbá még bédüitenijá.*

baónt : *Në bóncsaótok, ójá jószívü emböröcse.*

buggyánt : *Hámá csá buggyándzsd á vízbe, (a furulyát) láóm még eszt is itátni kël(!).*

szuttyánt : *Ëgyöm it ván á bugyli bicská, háty szuttyáncsám á hásalogbá !*

A -t képzős származékok nagy részében — különösen azokban, melyeknek van reflexív jelentésű alakpárjuk —, még eleven a kauzatív jelentés. Figyelemre méltók az idézett származékok közül a *zút*, *fút*, *bút* alakok. A *zút* ige jelentése 'hajít, ráhúz'. Gyakorító származéka: a *zúcskál*. Valószínű, hogy a *zúg*, *zudít*, *zudul* családjába tartozik. A *fút* ige reflexív alakpárja a *fúl*, melynek 'egyik jelentése: 'összebogozódik, összeszorul'. Pl. *bötyökre fúlt á kendöm* 'csomóra kötődött'. A *bút* ige valószínűleg a *búvik* kauzatívuma, bár jelentése inkább a *borít* (burít) családjába utalná.

(Irod.: Simonyi, TMNy. 425; Baboss: MNY. XXXIV, 220; Lakó: MNY. XXXVII, 94, 99; Horger: MNY. XXV, 131; Melich: MNY. IX, 355.)

-at, -et.

A tövégi magánhangzó hozzátapadásával keletkezett -at, -et alakban szerepel a -t a következő műveltető származékokban:

ropogát : *Ráki áz öreg á szenet* (tüzet), *ropogáti á culáót*. (főzi a szennyes ruhát), ... *asztaó ropogássok* (a fonalat).

ëhúlat : *Á szálmáót ëhüláttá.*

megörlet : *A jó malom mindent megörlet;*

béhozát : *Jó lét vóná béhozátnijá eszt á fényképezöt.*

kéret : *Julizs nenikém kéreti Saóndor bácsikaót.*

pertoget : 'perget, forgat'. *Ity pertögettö az újáit.*

(Irod.: Simonyi, TMNy. 428; Szilasi: NyK. XXIV, 168, 180.)

-ít, -út, -üt.

(Hogy e képzőnek a szlavóniai nyelvjárásban használatos három változatát szemléltethessem, a deverbális származékok kiegészítésére denominális származékokat is idézek.)

ëpusztít : ... *ëpusztíti á gázdaót.*

fordít : *Ëfordította á szemét.*

tanít : *Ásszony në tániccsá az embört.*

aómit : *Csák á népet aómiti.*

raóndút : *Ëgy nágyot raóndútott á szekérön.*

indút : *Mást mëk kël indútáni (az órát).*

épüt : *Máó épüti á háózáót.*

terüt : *Lëtërutóm á subaómal. Áz aótyfüt szokik vele lëtërutëni.*

tisztút : *Mëktisztútotta á búzáót.*

mëgigyenüt : 'helyrehoz, megigazít'. *Szërëncsaóra gyüttek, baór (legalább) mëgigyenütöttem az óráómat.*

bészorit : ... *bészorítottom á fogáót.*

ëdögít : 'elszennyez'. *Koszosz vágyok, mer á disznók ëdögítnek.*

tejjesít : *Áddig tejjesítette, míg nëm irlak á fejérré feketét.*

mëkkeserüt : *Mindö rosznak ëmontám, mer ráóilik, mëg mëkkeserütöt(!)*

melegüt : *Melegüti á kezét;*

ëcsünýt : *Ëcsünýtotta ëgyöm á hájáót.*

Az idézett példákból megállapítható, hogy az *-ít* műveltető képző ű szlavóniai nyelvjárásban *-ít, -út, -üt* alakban jelentkezik. Amint tudjuk, a képző legrégebbi formája nyelvünkben a mai *-i* helyén *ǰ* hangot mutat, vagyis a képző ezen a fokon: *-ǰít*. A kódexek korában pedig az *-i* helyén diftongust találunk, melynek egyik eleme a tővégi magánhangzó, második eleme a *ǰ*-ből szabályszerűen fejlődött *-j*. Ebben az időben tehát a mai *-ít* megfelelője: *-ojt, ǰjt, -őjt, -ajt, -ejt, -üjt, -ujt, -ijt* volt, bár még a *-h-s* változat sem tűnt el. Az *-ujt, -üjt* mellett ez a formáns a régiségben *-út, -üt* alakban is előfordul (*tanút, repút*). Az *-ít* képző szlavóniai *-ül, -üt* változatával kapcsolatban tehát gondolhatnánk arra, hogy ezek is a nyelvjárás számos megőrzött régiségének csoportjába tartoznak. Ha alapjában véve fel is tehetjük ezt a lehetőséget, nem fogadhatjuk el egyedüli magyarázatnak. Nem elegendő ugyanis ez a feltevés ahhoz, hogy minden felmerülő kérdésre megnyugtató feleletet kapjunk. Nem lehetne ennek alapján megértenünk, miért szerepel a képző *-ít* változata a *fordít, pusztít, tanít* származékokban, s miért az *-út* alak az *indút, tisztút, ráondút* igékben, s miért *dögít, lejjesít*, de: *melegút, épút*. Ha az említett származékokat szembeállítjuk *-ül, -ül* végű nem műveltető alakpárjaikkal, közelebb jutunk a kérdés megoldásához. Az idézett műveltető igék a következő alakpárokkal állanak szemben: *épusztít ~ épusztúl, fordít ~ fordúl, tanít ~ tánul, aómit ~ aómul, gyógyít ~ gyógyul, ráondút ~ ráondúl, indút ~ indúl, épút ~ épül, lerút ~ lerül, tisztút ~ tisztul, bészorit ~ bészoril, ődögít ~ ődögül, ęcsunyít ~ ęcsunyul, mőkkeserút ~ mőkkeserül* stb. A szembeállított alakpárok alapján arra a feltevésre juthatunk, hogy az *-ít* és *-ul, -ül* fejlődésében kölcsönösen egymásra irányuló analógiás erők hatása érvényesült. Vagyis: az *-ül, -ül* végű alakpárok hatására sok származék megőrizte az *-ít* képzőnek ősi *-út, -üt* változatát. Ezek mellett azonban különösen olyan műveltető származékokban, amelyekkel nem állottak szemben *-ül, -ül* végű nem műveltető igealakok, meggyökeresedett az *-ít* képzőnek mai köznyelvi *-ít* változata (*állít, szárít*). Ezek analógiájára az *-ít* behatolt olyan műveltető származékokba is, melyek ellenpárja *-ül, -ül* végű ige volt. A nyelvérzék azonban, amely ösztönösen rendszerességre törekszik, az *-út, -üt, -ít ~ -ül, -ül* mellé megteremtette az *-il* alakot, mely most már meghozta az *-út, -üt, -ít ~ -ül, -ül, -il* rendszer teljességét. Természetes, hogy a további fejlődés folyamán ez a rendszeresség is meg fog zavarodni, hiszen már olykor hallottam *indút* helyett *indít, épül* helyett *épit* változatokat is.

(Irod.: Simonyi, TMNy. 432; Szilasi: NyK, XXIV, 179, 416; Halász: Nyr. XXX, 155; Szinnyei: NyK. XXXI, 470; Artbauer: Az *-ít* képző története, 1909; Beke: Nyr. LIV, 133; Zolnai: Nyr. LV, 6.)

-szl, -aszl, eszl, -iszl.

föröszl: Á kicsikéket förösztlig benne, há betegök.

mulászl: 'mulattat'. Ném baj, míg il lesznek, báor ('legalább') mulásztlik máigát.

mutászl: Máj megmutászlom én neked. Ki ákari megmutászláni, mit kél mektánilni?

szakászl: Piros rózsáót lészakászlom. Mikor nágy vót a víz, még a bontót is öríszték, mégis északászlottá.

engeszl: 'olvaszt'. Áz öreg ász montá, ú a zsirt engesztöltte.

èveszeszl: Ne, Márizs, a bícská, huyg ē nē veszesszem.

kieriszl: Ákkor kieriszlétték.

Ez a formáns a szlavóniai nyelvjárásban a köznyelvinél sokkal gyakoribb használatban jelentkező műveltető képző. Elemei gyakorító sz + műveltető -l.

(Irod.: Simonyi, TMNy. 435.)

-lat, -let képző.

ítát: Ászt megítatják véle.

buktát: Őszkor mékszaöntik a földet, vagy megbuktatják a búzafaórót.

nyomtát: Akkor kinyomtássok a búzaszömet.

áóltat: A mi óránk előb mén, de nem áóltattuk meg.

Áz ájtósárogba jénaóltatik a sóprút.

járát: Rébécá jártáttá ki.

csáptet: Dészkaóval odácsáptettem.

csínyáóltat: Cingét cínyáóltáttunk a ködmönösszel.

levélet: 'lefényképezet'. Majd akkor há levéletöm magám, majd akkor láósom (!) még.

ület: Gyün, ász mondi: ütessem a tokra.

kikötet: Az első feketé talujú jércének az első tikmonyaót, ászt az embör kiköteti.

étet: Luca nápjáón ábrondzsból étetik a tókakat, hügy jobba tőjának.

A képző elemei kauzatív -l + -at, -el. Egyike a leggyakrabban szereplő műveltető képzőknek.

(Irod.: Simonyi, TMNy. 430.)

-lat, -let.

szoplát: Éváóit sénki nem szopláttá.

koplát: Ném kopláti a csizmaót.

Csak ebben a két, világos alapszóból, eleven műveltető jelentéssel képezett származékban találok ezzel a formánssal. Elemei: kauzatív -l (mely ősi műveltető képző) vö. NyK. XIX. 297) + kauzatív -at, -el.

(Irod.: Vasverő Rajmund: NyK. XIX, 297.)

Visszaható képzők.

ód(ik), -öd(ik), -od(ik), öd(ik), -öd(ik).

végződik: Odá kél elhajtáni, ahol a háóz végződik.

ettöröldik: Ettöröldöt (elszakadozott), emént divádból.

élődik: Hügy élődik.

áotkolódik: Akkor náno igö csúnyaón áótkolódott;

bocsolódik: 'kievickél'. Éggýigből ki sē bocsolódotok, jün a másók.

féljívódik: Féljívóóttal, mint a béka.

bévetődik: Bévetőttem Késá komáóho, ván é máó neki újborcsáója?

hengērődik: A szápu hengērödött.

félcsöngörődik: Félcsöngörödött a láóba;

páóllúdik: Ki ván a száója végi páóllúdvá.

Ez a képzőbokor egyike a szlavóniai nyelvjárás legtipikusabb visszaható formánsainak. Elemei: -ó, ő + -d gyak. képző. Régibb hangállapot megőrzője a felsorolt reflexív származékok közül a zártabb képzőbeli magánhangzós páóllúdik alak. A palatális hangrendű -ödik előfordul rövidebb -ődik változatban is, az -ődik azonban nem. A képzővel kapcsolatban a legvitatottabb kérdés az volt, hogy melyik eleme a reflexivum tulajdonképpeni hordozója.

B u d e n z szerint (UA. 101) az ősi refl. ugor *-v* lappang a képző *-ó, -ő* hangzójában, s a rövid magánhangzós változatok másodlagos rövidülés eredményeként keletkeztek. Ezzel a feltevessel G o m b o c z szállt szembe (LXVII, 115), mondván, hogy az *-ódik, -ödik, -ózik, -özik* képzős reflexív származékokban soha nem volt *-v* elem, ezekben az *-ik* személyrag a reflexív jelentés tulajdonképpeni képviselője. Az *-odik, -ödik, -ozik, -özik*-ből fejlődtek szerinte a hosszú magánhangzós származékok. A két feltevés közül nehéz lenne véglegesen választani. A G o m b o c z véleményét az a tény látszik támogatni, hogy az *-ik* ősi funkciója valóban a visszahatás kifejezése volt, s bizonyos esetekben még ma is alkalmas az *-ik* önmagában is a reflexivum jelölésére (vö. *török, hallik*). Ezt igazolhatná az a jelenség is, hogy az *-ül, -ül* képzős visszaható származékok, melyekben az *-ú, -ü* G o m b o c z véleménye szerint is az ősi reflexív *-v* folytatója, soha nem jelentkeznek ikes alakban. A B u d e n z-féle véleményt viszont a hosszú magánhangzós származékok régi és népnyelvbéli többsége, s a rövid alakot ritka előfordulása támogatná. (Irod.: B u d e n z, UA. 101; G o m b o c z: MSFO u. LXVII, 115.; S z i n n y e i, NyH⁷ 76—77; S i m o n y i, TMNy. 440.)

-óz(ik), -öz(ik), oz(ik), -öz(ik).

kéretőzik: Éty káraócsony este békéretőtől hozzáójik éty szegény ásszony. elbeszélgetőzik: Ot(1) elbeszélgetőszünk.

átóközik: Akkor utójaóra máó igem bosszús lét, szitkózott, átóközött.

bocsolózik: 'kievickél, abbahagy vmit'. Dánolt, ázutá még nem bocsolósztatot ki belőle.

tártózik: Az epörnye já áógaón tártózott.

fjénőtőzik: Há fjénőtősztem szépön, egyöm ki nem vetett égygik sē a fálumbéli ásszonyok közül.

A szlavóniai nyelvjárásban ez a formáns éppen olyan kedvelt, mint az előbb tárgyalt *-ód(ik), -öd(ik)*. Ez a képzőbokor csak annyiban különbözik az előbbtől, hogy egyik elemeként a gyakorító *-d* helyett a gyakorító *-z* szerepel. Ilyen módon ugyanazok a kérdések és feltevések vonatkoznak rá, mint az *-ód, -öd* képzőre.

-kód(ik), -kőd(ik), -kod(ik), -kőd(ik).

bálháószkodik: Éme, huggy bálháószkodik.

kérdőszkodik: Még májd ázutáón akárok kérdőszkönygi.

ívelkodik: 'kering'. Máó nem ívelkodik benñem á vér, hanñem áól.

léeriszkodik: ...léeriszködöt, oszl nem láótám többel.

gondolkodik: Gondolkonnaóm, hógy elánnaóm.

vélékodik: Ű is úgy véleködött.

A szlavóniai nyelvjárásban is — éppen úgy mint a köznyelvben — jelentkezik a képző hosszú és rövid hangzóval egyaránt. A képző eredetével foglalkozó magyarázatok végeredményében visszakanyarodtak S i m o n y i legelső feltevéséhez (Nyr. VII, NyK. XVII, 64). S i m o n y i a képző hosszúhangú változatának *-ó, -ő* hangjában a refl. *-v* nyomát sejtí, s a *-kod, -kőd* alakot ebből rövidüléssel magyarázza. A *-k* szerinte mozzanatos eredetű, a *-d* pedig gyakorító képző. A képző körüli vita ezzel a magyarázattal elült, vagy legalább is hosszabb időre nyugvópontra jutott. Én azonban a magam részéről nem tudok ezzel a döntéssel tökéletesen egyet érteni. Nem látom tisztázottnak pl. azt a kérdést, miért szerepelnek a *-kod*-os reflexív származékok mindig *-ik*-kel s miért jelentkeznek az ugyanezzel képezett gyakorító származékok mindig *-ik*-telenül. Az természetes, hogy a refl. *-kod* nem fejlőd-

hetett a gyak. *-kod*-ból, mivel ez utóbbira csak a XVII. sz.-tól vannak adataink, de azt nem látom bizonyosnak, hogy a két képző mégis eredetileg nem azonos, s hogy a refl. *-kod* magánhangzójában valóban a refl. *-v* lappang.

(Irod.: Simonyi: TMNy. 445; Nyr. VII, 481, 492; NyK. XVII, 64; Budenz, UA. 70; Fokos: Nyr. XLII, 246—251; Szinnyei, NyH⁷ 77.)

-kóz(ik), -köz(ik), -koz(ik), -köz(ik).

nevetkőzik: ... hun nevetkőzöt, hun szomorkodot.

törülködik: ... kendő ruvá, ákihő törülködnek;

szitkőzik: Mekkörölték ...ámér néhá szitkőzött?

bézaórkőzik: Bézaórkőzik még vélaógon.

érkőzik: 'ráér'. Máj fejöm, mikor érközők

ápolkőzik: Háót tē egyöm, még ápolkőzol is?

szitkőzik: ... szitkőzött.

iratkozik: Ásztáóm mēnnek iratkozni.

A képző tökéletesen azonos az előbb tárgyalt *-kod*, *-köd* visszaható képzővel, csak annyiban tér el tőle, hogy egyik eleme gyakorító *-d* helyett gyakorító *-z*. Ez a formáns a szlavóniai nyelvjárásban többnyire hosszúhangzós változatban jelentkezik. Éppen olyan eleven képző, mint a *-kod*, *-köd*.

(Irod.: Simonyi, TMNy. 447; Budenz, UA. 71; Szinnyei: NyH⁷ 77.)

-ül, -ül

virül: Még á sirhálmaón is szēb viráóg virújon.

tanil: Mit kellöt tãnilnijã?

szoril: Odaszoril még ű is.

áómil: Elãómill, áhucsom mēglãóttã.

merül: Émerüt á szãndzsbã.

mozdil: Még mēk sē mozdilt á láóny.

lódil: Akkor én innen kilódilok; Lódijon, én is házãmēgyök.

fordil: Fordij kerék máj ráód vérãd. Akkor á rēstã ráó fordil. Én ászt mēkcinyãóttãm, á gyerēk mēkfordilt.

Az utóbbi származékokban az *-ül*, *-ül* képzőnek gyakorító *-d*-vel bővült *-dil* (*-dül*, *-dül*) változata szerepel. Amint látjuk a felsorolt származékokban nagyon gyakran jelentkezik az *-ül*, *-ül* képző *-il* alakban. Az *-ül*, *-ül*, *-il* végű igékkel a következő *-il* képzős származékok állnak szemben: *épül* ~ *épüt*, *virül* ~ *virút*, *tanil* ~ *tanít*, *szoril* ~ *szorít* stb.). A jelenség magyarázatát l. műveltető *-ít* képző a.) A képző elemei: *-ü*, *-ü* (melynek diftongusi eredete is a visszaható *-v*-re enged következtetni) + *-l* gyakorító képző. Az *-ül*, *-ül* képző kétségtelenül magában hordozza a reflexiv jelentést, valószínűleg ezért nem járulhat hozzá soha az *-ik* személyrag.

(Irod.: Gombocz, Mtnyt. II, 59—60; Budenz, UA. I, 103.; Szinnyei, NyH⁷ 77.)

Képzőllen visszaható igék.

törik: Törik á fogãd, momó fogãt törik!

cökik: 'összeesik, összehúzódik'. De á mámuz nēm cökött össze, hãnēm szējēlmēnt.

méktöpik: 'összetöpörödik'. *Méktöpöt máó* (az öreg ember).

szülik: *Máj mékszülik máó á gyerök*.

Az idézett példákban szereplő igéken az ikes ragozáson kívül semmi jelét nem látjuk a reflexív képzésnek, visszaható jelentésük azonban világosan érezhető. Az ilyenféle igékben még *B u d e n z* eredetileg a refl. -*v* képzőt sejtette (UA. 106) sokkal valószínűbb azonban *G o m b o c z* feltevése, mely szerint ezekben soha nem volt refl. -*v*, s a visszaható jelentés egyedüli hordozója bennük az -*ik*.

(Irod.: *B u d e n z*, UA. 105—106; *G o m b o c z*: MSFOu. LXVII. 115; *Simon yi*, TMNy. 440.; *M é s z ö l y*: NÉNy. I, 67.)

A ható ige képzése.

-*hat*, -*het*.

mégmondhat: *Mégmonthassaók Dēbrēcembe, hugy mije fickók vānnak ętt*.

mēhet: *Nā, mēhessünk!*

ırhāt: *Ā tıjedet nēm ırhātık męg, mer hāmār monod.*

mēhet: { *Se nēm mēhet, sē nēm ılhet.*

ękhet: *Gyerő szegic, mer nēm ękhetök lē ededül*

kelhet: *Mikor ā dijőfā közelēbe ęrt, hānyāttāó eszōt, nēm kelhetōt fōl.*

āólhāt: *Mikor māgāóho jūt, fēnkōlt, de nēm āólhātōt fēl.*

mōhet: *A kōves ıl igyōnes, de ez olyan lōgós, nēm is mōhetōl trābbā.*

hārāphāt: *Ākkor nēm hārāphāt ā kutyó, mer bészorıtom ā fogāót.*

būkhet: *Mikor āósosztām, nēm būkhetōm lē az āósót, hāót tēglā vót ā fōdbe.*

A ható ige a szlavóniai nyelvjárásban észrevehetően gyakrabban jelentkezik, mint a köznyelvben. Gyakoriságának magyarázata jelentéskörének bővülésében rejlik. A mai köznyelvi használatban a ható ige az esetek legnagyobb részében a 'lehetőség' kifejezésére szolgál. Ha pl. ezt mondom: *Még nem írhatok*, vagy: *akár mindjárt mehetek*, világosan érezhető, hogy a cselekvés végrehajtásához szükséges lehetőség meglétéről, vagy hiányáról van szó. A szlavóniai nyelvjárásból idézett példák legtöbbszörében közönségesen a *tud* vagy *bír* igével helyettesítenénk a -*hat*, -*het* képzőt. Pl. *Gyerő szegic, mer nēm ękhetök lē ededül* ~ *Gyerē* segíts, mert nem bírok egyedül lefeküdni. *Mikor ā dijőfā közelēbe ęrt, nēm kelhetōt fōl* ~ nem bírt felkelni. A szlavóniai nyelvjárásban tehát mindazokban az esetekben, melyekben a köznyelv a *tud* vagy *bír* igét használná, a ható ige jelentkezik a 'tudás, képesség' mozzanatának kifejezésével. E mellett lehetőséget is jelölhet, éppen úgy mint a köznyelvben (vö. *Nā, mēhessünk*). A ható igének 'tudás, képesség' jelölésére való felhasználása szintén a megőrzött régiségek sorába iktatható. A *hatni* igének ez a jelentés -- *P a i s* szerint (MNY. XLI, 19) — korábbi 'valahová, valameddig elhat, elhatol, valamint áthat, áthatol' jelentésből fejlődött, s nyelvemlékeink tanúsága szerint különösen a személyragozott igenév előtt önálló igealakként szereplő *hat* volt a hordozója. Pl.: *JókaiK.* 24: ... *elmehez zabadon*, 'el lehet menned', de: *Münch.K.*: ... *nem hatsz egy fürtöt fejérre tenned*, 'nem tudsz, nem vagy képes', vagy: *Decsi*: *Adag.* 294. *Többet hat egy fondor, hudy nem mint sok jámbor többre képes, többet tud elérni*' (NySs. (Irod.: *Simon yi*, TMNy. 380; *H o r g e r*: MNY. IX, 346; *P a i s*: MNY. XLI, 19.)

Denominális igeképzés:

E g y s z e r ű k é p z ő k.

-z

- börmetőz: 'permetez' ... nem láóccik rájtá, hügy még vám börmetőzve.
 aósóz: Mikor aósóztám, ...téglá vót á fődé.
 mäsgerébenöz: Ásztáóm mäsgerébenözök.
 másináöz: Ámá másináóosztunk.
 tembúroz: Eszt út tembúrosztám (kézzel horgolta).
 mäskszöröz: ...mindönt mäskszöröz.
 kedvez: ... ha kedvezöl életömnek, fénkelök.
 szögöz: Em még gyáósz á koporsóra, akit ráószéyeznek.
 kötelez: Ném vágyok szabád, kötelezstem magám.
 bornyázik: Bornyázik á tehén.
 binókaózik: 'hintázik'. Tē, Páli, mine (minek) nēm binókaózol? (Alap-
 szava: binóka: 'hinta'.)
 hibáózik: Á füle ek kicsikét hibáózik.
 kiszáólkaózik: Nēm szabád az ábrozba kenni á kezedet, mer kiszáólkaózik
 á köröm körül.
 raósfájzik: Raósfájzott az unokaója.
 A szlavóniai nyelvjárás denom. -z képzős igéi között — jelentéskörük
 szempontjából — ugyanolyan típusú csoportokat különböztethetünk meg,
 mint a köznyelvi megfelelőik között. Az idézett származékok legnagyobb
 része valamilyen eszközzel való működést fejez ki: aósóz, gerébenöz, mási-
 náöz stb. Elvont jelentésű származékok a szerez, kedvez, kötelez. Az íkes -z
 képzősök általában az alapszóban megnevezett tárgy létrehozását, vagy az
 azzal való ellátódást fejezik ki, így az iktelen -z képzős származékokkal
 szemben rendszerint reflexív jelentésűek (pl. bornyazik, kiszáólkaózik).
 A denom. -z képző eredetileg valószínűleg azonos a gyakorító -z-vel.
 (Irod.: Simon yi, TMNy. 458—460; Szin ny ei, NyH⁷. 79.)

Egyszerű denom. -l.

- rēstaól: Éggyik szitaól, máosik rēstaól.
 fésül: Béhosztá á vakarót, ávval fésöltte még.
 tüzel: Gázát tüzelök.
 raóncol: Nēm kellött ászl raóncolni.
 kováószol: Ányikaóm éppön kováószolni ákárt.
 mēkfársángol: 'megszánkóztat'. Mēkfársángolhatod á kisássonnyt.
 csókol: A vőlegény elolvási, elolvási, lécsókoli.
 vácsáraól: Ákkor szoktunk vácsáraólni.
 kedvel: Ászlát kedvelté, aki beszélt nekijá.
 pöröl: Én igóm mēkpöröltem. A gyerök összepöröltek.
 mēgbaójol: Pedig ász mēgbaójoltaók.
 aótkörösztol: Áz első még az utó éggyik kerék külője köszt aótkörösztolik
 á mácskaót (keresztbe átdugják).
 rendöl: 'rendez'. Áhutyó lēhētél, úgy rendöltém el.
 aórendöl: 'bérel'. Nēm ű velté még á háozát, hánēm úgy aórendolta.
 mēggyüröl: 'gyűrűt vált'. Mēggyürölnek, ásztaóm mēnnek írátkozni.
 binókaól: 'hintázik'. Nēm binókaólt, töbبت nēm ággátott neköm.
 évászkal: 'szétzilál, összekuszál'. Vigyáózon, á legyek ē nē vászkajjáók
 á betűt, mēr á jó Istē sē raki öszsē.

gőzöl: *Fiveket szették, azzal gőzölték.*

fogásol: 'boronál'. *Akkor megint fogásójok.*

szégyöll: *Akkor nem szégyölnek az embörök, ha vám bor.*

bucol: 'csókol'. *Mégbucolta a gyerköt. No csá, buccojjalak még.*

csúfol: *Á bódos legényék mék csúflottaók.*

Az *-l* egyszerű denom. képző egyike a nyelvjárás leggyakrabban alkalmazott formánsainak. A képző köznyelvi használatával szemben feltűnő, hogy mennyiséget, távolságot, tulajdonságot jelentő melléknevekhez járulva valamilyennek minősít, tart, állít (*sokal, kevesel*) jelentésben, valamint szint jelentő melléknevekhez járulván valaminek látszik (*piroslik, kéklík*) jelentésben nem szerepel. A származékok az egyetlen *csúfol* kivételével főnévből képezettek. Ha az alapszó eszköz — vagy szerszámnév, az *-l* képzős ige az ezzel való működést dolgozást fejezi ki, — éppen úgy, mint a köznyelvben: *rēstáól, fésül, tilól* stb. A származékok egyik jelentős csoportja az alapszóban megjelölt tárgyfogalom előidézését, vagy valaminek az ezzel való ellátását közli: *tüzel, raöncol, rendöl* ('rendez'), *csókol*. Az alapszó — ritkán — lehet elvontabb jelentésű, tulajdonságot, érzelmi állapotot jelentő főnév is, pl. *bájol, kedvel*.

(Irod.: Simonyi, TMNy. 453—456; Budenz, UA. I, 127; Szinnyei, NyH⁷ 79; Zsirai: MNy. XLI, 1.)

-ül, -ül.

elhígül: 'elájul'. *Éccör csak elhígült.*

mékpaórosül: *Gyöke Máóri mékpaórosült.*

mégáógásül: *Lévëndulá mégáógásült.*

méggyógyül: *Áki nincs háláórrá rendöllel, ánnak ván ótléklja, ám méggyógyül.*

pusztül: *ám máó épustült.*

gyöngül: *De mászt gyöngül az én inám.*

mékkékül: *Zód á kókény maj mékkékül.*

piszkül: *Ugy elpiszkilt á kezé. Há má épiszkilt, egyöm.*

szémol: 'simul'. *Ász mondi, de aláó tudol szémolni á legé hóná aláó.*

elsáóru á láóbám.

A denominális *-ul, -ül* képző azonos a reflexív *-ul, -ül*-lel. Amint az idézett származékok mutatják, a szlavóniai nyelvjárásban ez a formáns is *-ül, -ül, -il* változatban jelentkezik, éppen úgy, mint a reflexív *-ül, ül*. (az *-il* változat kialakulását l. refl. *-ül, -ül* a.)

-od(ik), -öd(ik); -úd(ik).

hidegödik: *Em még éhidegödöt, miből egyek.*

homáójosodik: *Hucsom béhomáójosották az áblákok.*

méggubaó sodik: 'megfázik' ... *báór* ('legalább') *méggubaó sodik.*

véláógosodik: *Mikor kezdöt véláógosodni, jénköttem.*

mégmászlágodik: 'megrészedik'. *Ázok máó, égyöm, mégmászlágották.*

mégrészögödik: *Há bálográ iszol, ákkor mégrészögödöl.*

bésötétödik: *Ném este, hánem estünnen, még mikor ném sötétödöd bé.*

sáórgüdik: *Máó méksáórgüdik á keszkenyöm.*

Ez a denom. *-odik, (édik) -odik* képző azonos a deverb. *-odik* képzővel. Jelentésre nézve tökéletesen megegyezik a denom. *-ül, -ül*-lel. Régebbi hangállapot megőrzője az idézett származékok közül a *sáórgüdik* alak.

-kod(ik), -köd(ik), -kód(ik), -kőd(ik).

szomorkodik: ... *hq nevetközött... hq szomorkódot.*

kevéjkodik: *Akkor csak kevéjkögyy.*

legénykodik: *Nē legénykēgy!*

törvényöskodik: *Törvényösködöt velünk.*

beleismeröskodik: *Ugy beleismerösköttek a láonyogba isz.*

A denom. -kodik, -kedik, -kódik azonos a visszaható -kodik kezzővel. A szlavóniai nyelvjárásban többnyire melléknévi alapszóhoz járul. Előfordul hosszú magánhangzós -kódik, -kódik változatban is.

-ít.

tisztút: *Mēktisztútottád a välláot?*

pirosít: *Pirosítik mágikát.*

bizonyít: *De az öreg bizonyította, hogy igaz.*

összërondit: *Az aprójszóág összëronditotta a tornáocot.*

melegüt: *Melegüti a kezét. Melegüdsz még.*

ëbolondít: *Üt is ëbolondítottaók.*

ëdögít: 'elpiszkol'. *Koszosz vágyok, mer a disznók ëdögítnek.*

mëkkeserüt: *Minde rosznak ëmontám, mer mëkkeserütöt.*

elsáorüt: *Elsáurótd a mámuszt.*

épüt: *Háózat épütöttek.*

eligazüt: *Az a nánó osztá eligazütöta.*

A denominális -ít képző ugyanazt a hármas alakulást mutatja a szlavóniai nyelvjárásban, mint a kauzativ -ít. Előfordul tehát -üt, -üt és -ít alakban. A felsorolt származékok közül szokatlanabb a főnévi alapszóból képezett elsáorüt, és ëdögít. (Bővebben l. kauzativ -ít a.)

Deverbális névszóképzés:

Főnévképzők.

-ás, -és.

hidekfogaós: *Áki abból észik ászl elhagyti a hidekfogaós.*

időhúzáós: *Háót lelköm, ecs csak időhúzáós.*

jaóraós: *Áki nēm tuggya a jaóraóst, ász hucsq jüjön ede.*

ijödés: *Oja valami ijödés vám bennē.*

türés: 'hajtás'. *Igy ván a türése.*

pusztílaós: *Házajüttem, hágy nézöm még a pusztílaóst,*

szítközäós: *Oja szítközäós tett.*

alakítäós: *Sëmi(!) alakítäóst nēm tettem rájta.*

épütés: *Nēm merneg belékäpni új épütészbe.*

újítäós: *Bisalmä fáörül újítäóst létört (hajtást).*

dálläós: 'dal, nóta'. *Valämi oja szëllel való dalläóst nē beszëjjon.*

áogyäós: 'az a hely, amit gabonanyomtatáskor a lovak letapostak'.

fordílaós: 'forgás'. *A földrengést mine (miért) vëgyök észre, a fordílaóst még nēm?*

íráós: *...rëgerre íráós vót a hámubä, de sënki fën nēm olväháltä.*

bájúköläós: 'jajgatás', *...szëgény gperkök neki ännäk a nägy bájúköläösnäk.*

durránaós: 'pattanás'. *ëgy durránaós ván ëtt az érön.*

ménés: *Nēm ojan a ménésé neki.*

Az *-ás*, *-és* a szlavóniai nyelvjárásban — éppen úgy, mint a köznyelvben — a legelevenebb nomen actionis képző. A vele képezett származékok nagy része 'cselekvés' jelentésű: *építés*, *pusztító*, *időhúzó*, *fordító*, *bájukoló*, *menés* stb. Vannak azonban olyan *-ás*, *-és* képzős származékok is, amelyek nem az eredeti nomen actionis jelentést őrizték meg, hanem jelentés-eltolódással a cselekvés eredményét jelölik: *durrató* (pattanás), *tűrés* (hajtés), *dalló* (nóta), *irató* (*ü hámuba irató vót*), *ágyú*. Az *-ás*, *-és* már a kódexek korában is élő nomen actionis képző, de csak később, az *-at*, *-et* formáns nomen actionis jelentésének elavulása után vált igazán elterjedt képzővé.

(Irod.: Szilasi, Nyr. IV, 58—62; Simonyi, TMNy. 472—475; Nyr. V, 100; XXI, 353; Szarvas: Nyr. XXI, 197; Szinnyei, NyH⁷/89; Budenz, UA. I, 201; Csüry: MNY. XXIII, 168 stb.)

-at, *-et*.

kereset: Éppen keresetire indultam.

báójolát: Akkor báójolát lesz, megdöglősenek a jószáogok.

baónát: Nagy az ém baónátom.

igézet: Igézettül cigány-gombot kötnek a kicsi kezire.

alkonyát: alkonyát lét, mire házagyüttünk.

böcsület: Igön tisztá viselet, cság böcsüledbe kel tártáni.

türet: Á váószon türet az a váószon, ákit béhengörgetnek.

búzahordát: Elméntem Gájnokékho az urámér, búzahordátkor vót éppen.

kápaólat: Ám mék kápaólatkor vót.

eszmélet: 'értelem'. Maór há az erő elháogy, akkor az eszméletöd is meggyengül.

térrekelet: 'ész'. Egész térrekelet vót maór akkor.

mēnet: 'menés'. Uján könnyen eszēt neköm a mēnet, minthá fíjatal lettem vóná.

nevezet: 'név'. Kudró nevezetü embēr vót.

viselet: Nēm sogbá kerüllek áelőtt ezök a viseletök.

arátat: Mēkkeszték maó az áratatot ész.

mágzát: Nēm ádott a jóátýa neköm mágzátol.

áóbráozát: ...boszorkáony áóbráozátú nánó vót.

A szlavóniai nyelvjárás *-at*, *-et* képzős származékainak egy része — mint megőrzött régiség — ma is az eredeti 'cselekvés'-jelentés hordozója (vö. *buzahordát*, *kápaólat*, *böcsület*, *mēnet*, *arátat*, *térrekelet* stb.). Ezek a származékok még annak a kornak a maradványai, melyben az *-at*, *-et* olyan eleven nomen actionis képző volt, mint ma az *-ás*, *-és*, tehát még a XVI. sz. előtti idők mélyéből mentette át a mába a szlavóniai nép nyelvhasználata. Az *-at*, *-et* képzős származékok kisebb része ugyanazt a jelentésváltozást mutatja, mint a legtöbb köznyelvi megfelelője, t. i. a cselekvésről a cselekvés eredményére való jelentés-eltolódást. Pl. *báójolát* 'varázslat', *viselet*, *mágzát*, *türet* 'göngyöleg, tekercs'. Az *-at*, *-et* képzőnek ez az eredmény jelentése megvolt már a kódexek korában is, de nem volt olyan általános, mint az actio-jelentés. Az eredményjelentés akkor válik általánosabbá, amikor az actio-jelentésű származékok többsége elavul, és az *-ás*, *-és*-sel formált nomen actionis veszi át az *-at*, *-et* képzős, cselekvést jelölő főnevek szerepét. Kétségtelenül a szlavóniai nyelvjárás erősen archaizáló voltának köszönhető, hogy egész sereg olyan *-at*, *-et* képzős származékot őrzött meg, amelyek a mai nyelvhasználatban már csak *-ás*, *-és*-sel ismeretesek.

(Irod.: Budenz, UA. 223—24; Simonyi, TMNy. 476—479
Szinnyei: MNy. XXI, 313; Melich.: MNy. XI, 347; Mészöly,
A HB. hangtörténeti és alaktani sajátosságai.

-ék.

ótalék: *Áki nincs háláórrá rendöllel, annak van ótalékja, am meggyógyil.*
ereszték: 'lejtős tető' ... *elviszik a csirbe, az ereszték aláó.*
éleszték: 'gyújtó'. *Ászl a kis sáramontáót éváóigccsok, de az nem éleszték.*
lívödék: 'pillangó'. *lívödék-véráóg*: 'petunia'. *Amá repül egy lívödék. —*
Am még lívödék—véráóg.

Nem nagyszámú és kétségtelenül régebbi időkben keletkezett származékok őrizték meg az *-ék* deverbális névszóképzőt a szlavóniai nyelvjárásban. A *lívödék* nemcsak hangalakjában, hanem jelentésében is ősbib nyelvállapot tükrözője lehet, a *lő* igének ősbib 'vet, dob' (vetődik, dobódik) jelentését őrizhette meg.

(Irod.: Simonyi, TMNy. 488; Pais: MNy. XIV, 68; MNy. XXXVI, 301; XXXVII, 346—47; Beke: Nyr. LXII, 80—115; Szinnyei: Nyk. XLVI, 162; Horger, Melich Eml. 162.) •

-alom, -elém.

élelém: *Áv vót az élelmök.*
vonzalom: *Valámi oján vonzálmát érzsztem iráóntá.*
félelem: *Ás sē tultá, mi csináójon á félelemtül.*
szerelém: ... *A szerelém oján kincs, ámit sēm pézér megvénni, sēm kérni*
nēm léhet.

Az *-alom, -elém* képzős származékok csak elvétve jelentkeznek a szlavóniai nyelvjárásban. Az idézett példákon kívül nem hallottam ezzel a formánssal alkotott származékokat. A felsoroltak közül is elavult alapszóból képezett a *szerelém*.

-dalom, -delém.

lakádalom: *Jünnek á lakádálombá.*
töredelém: *Náty testi töredelém vót.*
A *-dalom, -delém* kiépzőyel csak a fentebbi két származékot idézhetem a szlavóniai nyelvjárásból. Égyike a legritkábban használt formánsoknak.

-al, -el, -ál, -él.

hálaól: *Jó ász hálaól, mindőféle búbaónátnak vég.*
kötél: *A kötelet odá szoktok fútáni (kötni, hurkolni).*
lepél: 'nádfedél'. *A pizskájáót mēk fēndugik á lepélbe.*
Az idézett származékok közül a *lepél* a *lep* igének eredeti, betakar, beföd' jelentését őrizte meg.

-tal, -tel (-atal, -etel).

étel: *Áz étel utáóm mingyáó lēfekütt.*
ítal: *Odá szokot neki á nágy itálnak.*
növetel: *Jó nágy növetelü láón.*
A *-tal, -tel* képző eredeti cselekvés-jelentése az *étel, ital* főnevekben is megmaradt, eltérően a köznyelvi használattól, melyben az említett két főnév a cselekvés eredményét jelenti. Ritkán használt formáns.

Deverbális képzésű mellénevek:

-ákony, -ékony.

töredékony: 'törékeny'. *Fejér hábgöngy vót, vékony, töredékeny.*

feledékony: *Maó egyöm, igő feledékony vágyok.*

félékony: 'félénk'. *Maó estünnet nēm jó édedül, aki félékony.*

Az -ákony, -ékony képzős mellénevek éppenúgy, mint a köznyelvben, állandó tulajdonságot, szokást fejeznek ki. Ez a formáns is igen kevés számú származékban jelentkezik.

-atlan, -ellen.

keresellen: *Keresellen löfejet kēlet kibüknija.*

béhardatlan: *A búzaosztárok még mim béhardatlanok vótak.*

mozdilatlan: *Mozdilatlan aólaótt.*

kimonthátlán: *Kimonthátlán szenvedött.*

Az idézett példamondatok közül kettőben módhatározói használatban szerepel a fosztóképzős melléknév. A régiségben igen gyakori a fosztóképzős származékok módhatározóként való alkalmazása, az említett két eset tehát ősi nyelvválatot megőrzőnek tekinthető. Éppen az ilyen fajta használat alapján derült ki, hogy a képző -an, -en eleme módhatározó rag, a tulajdonképpen képző a -tal, -tel, melynek megfelelői megvannak a vogulban.

(Irod.: Simonyi, TMNy. 574—77; Munkácsi: NyK. XXV, 258; B e k e: Nyr. LIII, 15; NyK. XXXIX, 418; Z o l n a i: NyK. XXIII, 164.)

I g e n e v e k:

-ó, -ő.

jeszütő: *Feszütő ju, ávval, szorifik még (a vásznat).*

bútó: 'tető, borító'. *A bútója náód vót.*

lopó: 'tolvaj'. *Mindék félök, huty jünnek a lopók.*

mérő: *Ádok négy mérő arányát.*

aórváhagyó: *Szerelmes, édős aórváhagyó laónyasaóm.*

hájfonyó: 'hajfonat'. *Süveg aláó, konty aláó, hájfonyó aláó.*

aknásöprő: 'kéményseprő'. *Vót Tordincáon egyy aknásöprő.*

aóldozó: 'áldozócsütörtök'. *Távaj aóldozókor réggel jütt az öreg.*

bükő: 'tövis'. *Nēm gécsá (szerb tövis) ez, ennek nindzs бүкője.*

eladó: *Búza szépön termőd, de ninc eladó eléjök.*

tápoगतó: 'halfogó szerszám'. *Ámá Véraóg nánó, odá (ott) foktám a tápoगतóval a Valkóba.*

pislogató: *Ám még ojam pislogató asszony.*

induló: *Mostán vágyunk indulóba.*

író: 'írnök'. *Jött az író még a jiskaór.*

adó: 'adósság'. *Húszzor dinaór adója vót maó akkor a nágy itál miatt.*

évő: *Áhont ván évő, ott elfogy.*

vonó: 'harangozó'. *Még nēm mēnt el a vonó harangozni.*

száóntó: *...égyyk hejón ráonyúlik a tisztölendő úr száóntójaóra.*

kendő: 'törő'. *Neköm ván ek kicsike a kendő ruvaóba.*

sütő: 'sütő tők'. *Szereti-ē a török sütőt?*

lityégő: *Há lityégő pápuks, há nēm, csak pápuksnak mondik.*

ilő: *Kotylos ez, ilő tkk.*

hempējő: *Á Dúná hempējő hábjai vigyēnek.*

nyomdokó: 'a szövészék része'. *Ám megá nyomdokó.*

Az *-ó, -ő* képzős melléknévi igenevek nagy többsége — éppen úgy, mint a köznyelvben — a cselekvő személyt vagy dolgot jelöli, mégpedig főnévi vagy melléknévi használattal. Főnévi használatú igenevek: *bútó, lopó, bükö, író, vonó* stb. Melléknévi használatúak: *jeszűtő* (fa); *dórváhagyó, pislogató, lityegő, ilő* stb. Szép számmal akadnak szenvedő értelmű származékok is, amelyek a cselekvés tárgyát jelölik: *szaóntó, eladó, sütő, nyomdokó, hájfonyó*. Jelentheti ezenkívül a cselekvés eszközeit: *mérő, tápogató*, sőt magát a cselekvést, ill. annak elkezdését is: *Mostán vágyunk indulóba*. A melléknévi igenév tehát a szlavóniai nyelvjárásban is olyan polysemantismust, sőt talán nagyobb mutat, mint a köznyelvben. A különböző funkciók, illetve jelentéskörök alapján *Budenz* (UA. 191) arra gondolt, hogy a mai *-ó, -ő*-ben több külön képző olvadt össze, s ez a magyarázata a melléknévi igenevek polysemantismusának. Természetesen erre a magyarázatra ma már nincs szükségünk. Tudjuk ugyanis, hogy ugyanaz a képző is szerepelhet egészen különféle irányú funkciókban, s formálhat egymástól teljesen eltérő jelentésű származékokat. A képző valószínű alakja nyelvünk történeti korának kezdetén egy gutturális spiráns, s az előtte álló tövéghangzó.

(Irod.: *Simon* y, TMNy. 503—505; *Beke*: Nyr. XLII, 340; *Budenz*, UA. 190; *Szinnyei*: MNy. XXII, 237—38; *Melich*: MNy. X, 155; *Mészöly*: MNy. X, 204; *Györke* i. m. 13.)

-andó, -endő.

értendő: 'érthető'. ...*igön értendő beszéggye vót annak*.

látandó: 'látható'. *Látandó vót az igássáoga*.

A beálló cselekvés igenévét a köznyelvben is megőrzött régiségként használatos *halandó, jövőndő, állandó* -féle kifejezéseken kívül csak az idézett két példában hallottam. Ahhoz azonban ez a két származék is elég, hogy az általuk megőrzött jelentéssel kapcsolatban egy érdekes megállapítást tehesünk. Az *-andó, -endő* képzős igenévnek mai köznyelvi jelentése a beálló cselekvés (jövőndő), vagy huzamos ideig történő cselekvés (állandó, illendő). A tárgyas igék *-andó, -endő* képzős igeneve viszont leginkább szenvedő értelmű, pl. *fizetendő* 'amit fizetni kell'. Ezzel szemben nyelvtörténeti adataink bizonyossága szerint a régiségben gyakran használták a 'lehetőség' jelölésére: *FestK.* 247, 26: *Te bizonyágid igen hivendők lettek*: *testimonia tua credibilia facta sunt nimis* *ÉrdyK.* 115.: *Magamat látandóvá tém* (NySz.). Mindkét idézett szlavóniai igenév ilyen értelemben szerepel: ...*igön értendő beszéggye vót annak* = 'igen érthető volt a beszéde'; *Látandó vót az igássáoga* = 'látható volt'. Az említett igenév tehát a szlavóniai nyelvjárásban ősi jelentés hordozójaként maradt meg.

(Isod.: *Simon* y, TNyNy. 505—506.)

-t, -tt. (Multidejű melléknévi igenév.)

szüvött: *Álatta szüvöd bélesz*.

veszött: *Em mind veszöd báb* (összeszáradt, apadt szemű).

ötözött: *Ötözöttge vännák?* ('vasárnapi öltözetben')

törött: ... *sűrű töröd dög* (genny) *jüt ki belöle, mégis meggyógyilt*.

kötött: *Ámá rájta a kötöd gámboca* (a kebel aljára kötött csomó).

növelt: *Növelt láonyik vót*.

döglött: *Honnán hozi eszt a döglöt húst?*

A felsorolt példák közül, éppen úgy, mint a köznyelvben, a tárgyas igéből képezett igenevek, szenvedő értelműek (*szüvött, kötött, növelt*), a tárgyatlan igék származékai cselekvő jelentésűek (*veszött, törött, döglött*). A köz-

nyelvhez viszonyítva aránylag ritkán szerepel a szlavóniai nyelvjárásban a multidejű melléknévi igenév; e jelenség magyarázata valószínűleg az, hogy a nép nyelvének természetes menetébe nem mindig illeszthető be erőltettség nélkül. Inkább azt mondhatnók, hogy csak a már általános melléknévi használatban meggyökerezett származékok ismétlődnek, de újabb alakok nagyon ritkán jelentkeznek.

A multidejű melléknévi igenév képzője ősbibb fokon *-l*, mely fgr. *-ll-re* megy vissza. (A mai magyar *-ll* másodlagos gemináció eredménye.)

(Irod.: Simonyi, TMNy. 506, 622; Szinnyei: NyK. XXIII, 460; Horger, A m. igeragozás tört. 111; Melich: MNy. XI, 347; Sági: MNy. XXI, 65.)

-ni (Főnévi igenév).

lëvënni: 'lefénykepezni'. *Ezëket ity këne lëvënni.*

fëlnyünijä: 'a fonalat a szövéshez csőre tekerni'. *Äsztaón kël csövöl-szünijä*:

vetnijä: *nijä, szünijä vetősaóra vetnijä.*

ülnijä: *Neköm s lë kël ülnijä?*

firkáólnijä: *Észü a bágó äszt min telë firkáólnijä.*

cinyáólnijä: *Nëm szerelöm cinyáólnijä.*

vinnijä: *Ity szoktok vinnijä.*

mënni: *Betek szegény, osztä nëm bír mëni(!) maór régllü.*

vonkolnijä: *Mindënd bé këlöt vonkolnijä, hutü hidög vän;*

innijä: *Ädog borcsäöt innijä.*

kifäkädni: *Jäj, neköm ki këlët jäkädni nevetel.*

äöltänijä: *Mäójus elsejë szokáólnak mäójusjäöt äöltänijä.*

bëmënnijä: *Ojän kozz nëmejik, nëm mernël bëmënnijä(!).*

lopnijä: *Nëm szabäd vëräögöt, epörnyët vaty szödörnyët lopnijä, mer jegy lësz ä kicsün.*

A főnévi igenév a szlavóniai nyelvjárásban előfordul a köznyelvivel egyező *-ni* képzős alakban, és igen gyakran szerepel egyes számú harmadik személyű birtokos személyraggal bővülve. A birtokos személyrag azonban palatális hangrendű szavakhoz is illeszkedés nélküli *-ja* alakban járul: *vetnijä, csövölnijä, vinnijä, bëmënnijä* stb. Csak egyesszámú harmadik személyű birtokos raggal hallottam akkor is, ha első személyű alanyra vonatkozott, pl. *Neköm is lë kël ülnijä*. A birtokos személyragos forma nemcsak a kellést szükségességet, lehetőséget kifejező igék mellett, s általában a köznyelvvel azonos alkalmakkor használatos, hanem általánosan elterjedt olyan esetekben is, amikor semmi nyelvtani feltételt nem kívánja. Pl. *Nëm mernël bëmënnijä. Nëm szerelöm cinyáólnijä.*

A *szokik* ige mellett legtöbbször személyragozott alakban használatos: *Ity szoktok vinnijä. ...szokáólnak mäójusjäöt äöltänijä* stb., ezzel szemben viszont a *kell* ige mellett is találunk ragozatlan formákat. A birtokos személyragos alak indokolatlanul gyakori jelentkezésének magyarázatát talán az ilyenfajta példákban lehet kinyomozni: *Ädog borcsäöt innijä*. Itt érthető és természetes az igenév harmadik személyre vonatkozásának kiemelése, mivel az alany első személyű, s csak ilyen módon válik érthetővé, hogy kinek a javára történik a cselekvés. Az ilyen esetek analógiájára válhatott általánossá a főnévi igenév birtokos személyragozása.

(Irod.: Budenz, UA. 208; Simonyi, TMNy. 508—511; Szinnyei: MNy. XXXI, 217; Papp I.: MNy. XXXIII, 38; Melich: MNy. XXXIII, 65; NyK. L, 268.)

gem. + -al, -el (-val, -vel) (Határozói igenév).

békóttel: *Az aógát rőzsének montáók, mást mők há bé ván kóttel ěcs csomóba, úgy mondik: fásing.*

gyéngüllél: *Ě vótám gyéngüllél.*

nyúttal: (A gegőt) *úty csinyáólik, hogy el ván nyúttal á tézta metérre zúgorólál: 'zsúgorodva' Mind úty szeggóm, még zúgorólál szěttem.*

eleresztél: *...el, vót eresztel.*

fělkóttél: *fěl vót kóttel.*

loppál: *Loppál fělemelěm á fejem.*

rávátalozzál: *Á tikőrrre íjet těsznek, mikor fěl ván rávátalozzál.*

měkhajtál: *Měgláóccik á hájtaósa, áhúgy még vót hájtál.*

tűrrél: *Máóskěp vót ez tűrrél.*

rendőllél: *Áki nincs háláórrá rendőllel, ánnak ván ótálěkja.*

sírrál: *Ó, egyóm, háót tě vágyol, mondom sírrál.*

A -va, -ve képzős határozói igenév a szlavóniai nyelvjárásban -v nélküli, -l-lel bővült alakban használatos. Az igenév képzőjének ez a változata már-kódexeinkben is jelentkezik (KazK. 12: el fakada syral; ĚrsK. 313: el lan-kasztal NySz. stb.), s ma is él több magyar nyelvjáróterületen. A magashangú alak magánhangzója a szlavóniai nyelvjárásban zárt -ě.

(Irod.: Budenz, UA. 223; Simonyi, TMNy. 513; Balassa: Nyr. XII, 420; Szilasi: Nyr. XI, 109; XII, 128; Beke: Nyr. XLI, 193; Szinnyei: NyK. XLII. 222—224.)

Denomális szóképzés¹

Kicsinyítő képzők.

-d (fgr. *-nt).

kettőd: *Máór ev ván, ez á kěttőd csák.*

bácsid: 'bácsika'. *Miska bácsid is mást jün.*

kicsid: *Ěk kicsid vót á kepoěe ájjaón.*

Árpád-kori nyelvemlékeink kedvelt kicsinyítője a -d Szlavóniában ma is élő képző. A szlavóniai nyelvjáróterület egyik legjellemzőbb nyelvi sajátága a kicsinyítő képzők feltűnően gyakori használata. Ez a jelenség is a megőrzött régiségek sorába iktatható, hiszen tudjuk, hogy régi nyelvünknek a mainál összehasonlíthatatlanul gazdagabb és elevenebb deminutív képzőrendszere volt. A -d ma már természetesen a ritkábban használt kicsinyítő képzők közé tartozik, de amint az idézett származékok is bizonyítják, kétségtelenül eleven formáns, világosan felismerhető deminutív funkcióval. A dem. -d-vel azonos a sorszámnévképző -d (*harmad, negyed*), és a gyakorító -d (*fárad, hasad*). Mind a három funkcióval jelentkezik a formáns már Árpád-kori nyelvemlékeinkben is, sőt rokonyelveink tanúsága szerint ez a hármas funkcionális tagoltság már a finnugor alapnyelvben is megvolt. A jelentésbeli hármasságot nem nehéz egy eredőre visszavezetnünk, a cselekvés elaprózódását kifejező gyakorítás és a kicsinyítés közötti összefüggés egészen kézenfekvő, de könnyen megmagyarázható ilyen alapból kiindulva a -d képzőnek egy nagyobb számsorból valahányadik egyed kiemelésére való felhasználása is, amely

¹ A többes szám jelével ill. a számképzéssel ezen a helyen nem foglalkozom, mivel céloom csak a szorosabb értelemben vett szóképzés feldolgozása. A többes szám képzésével kapcsolatban különben is csak az elem-ismétlődés (lovaikk emberek) jelenségéről, vagy a tövek használatáról (gyerkők) szóhatnék, mint nyelvjárás külön vonásról.

lényegében szintén elaprózásnak tekinthető. A jelentés végleges elkülönülése aztán az alapszavak jelentés-besugárzása folytán természetszerűen bekövekezett (vö. Zsirai: MNy. XVI, 8).

(Irod.: Budenz, UA. 252; Simonyi, TMNy. 554, 584; Szinyei, NyH⁷ 94, 99, 102; Györke: i. m. 51; Pais: MNy. VIII, 303; Zsirai, MNy. XLI, 8—10; Zolnai: MNy. XXI, 113.)

-ó, -ő.

kutyó: Egy borngú nátysáogú kutyó ült a kérésztúton.

nánó: 'nagyon öreg asszony'. Akkor láótá(!), hogy egy nánó szétveti a láóbaót. Vót itt egy boszorkáony aóbráozátú nánó.

baóbo: 'kis baba'. Odá téttem a kizs gyerök feje aláó, a baóboótekenyőbe.

Páló: Tē, Páló, tē mēléd űjek?

ápó: De sokáó gyüm máó ápó!

ápó: Á Poci ápó nóláója vót az.

aóngyó: Ámá jün Losá Débor aóngyó is.

Az -ó, -ő kicsinyítő (esetleg nagyító vagy becéző) képző a régiségben is gyakran jelentkezett, s eleven képzőnek tekinthető ma is. A *kutyó*, *nánó* szlavóniai származékokban nagyítást fejez ki, a *baóbo*-ban kicsinyítést, a többiekben becéző jelentéssel szerepel. Feltűnő a Harasztai községben lejegyzett *ápó* alak, mely gyűjtésem megmaradt részében egyetlen, de a teljes anyagomban nem egyedüli példája és bizonyítéka volt annak, hogy a harasztiai nyelvében ez a formáns veláris hangrendű szavakhoz gyakran járul palatális változatban. Az -ó, -ő képző azonos a valamivel ellátottat jelentő -ú, ű, melléknévképzővel. Finnugor eredetű.

(Irod.: Szilási: Nyr. XII, 252; Simonyi, TMNy. 560; Melich: MNy. X, 103, 154—155; Mészöly: MNy. X, 204; Pais: MNy. XXV, 349, 353; MNy. XXIX, 38; Zsirai: FgrRok. 77; Györke i. m. 11, 19, 43, 56; Lehtisalo i. m. 248.)

-sdi.

bürözsdí: Mēnny el ot vān ā bürözsdí (pénztárca, tr.).

fényzsdí: Vēt ki belőle ā fēnyzsdít (pénzt, tr.).

vérözsdí: Vegyér rajta vérözsdít (húst, tr.).

szörözsdí: Ot szalád ā szörözsdí! (macska, tr.).

Az -sdi kicsinyítő képzőbokr a köznyelvben is él, s csaknem kizárólagosan „a felnőttek különféle tetteit, műveleteit utánozó gyermekjátékok megjelölésére szolgál: betyárosdi, iskolásdi, katonásdi stb.” (Zsirai: MNy. XLI.) A szlavóniai nyelvjárásban a köznyelvi használattól eltérően, tréfás, játszi szóképzésben jelentkezik, s valamilyen élőlény vagy tárgy nevéül szolgál, annak egyik legjellemzőbb tulajdonságát kifejező melléknévhez járulva. Ez a formáns -s, -d, -i elemi kicsinyítő képzőkből tevődött össze.

(Irod.: Simonyi: TMNy. 559; Zsirai: MNy. XLI, 10.)

-i.

aóngyi: Losá Débor aóngyi erépcseb lakik.

réri: Mikor visszajüttem, kérdött engőmet, hogy mit mondott ā rérije.

Máóri: Tē Máóri, tē mics csinyáóól?

Az -i kicsinyítő képző a szlavóniai nyelvjárásban a ritkábban használt deminutiv formánsok közé tartozik. Különösen ritkán járul keresztnevekhez, s akkor is többnyire olyanokhoz, amelyekben az -i etimológikus hang,

amelyekből tehát egyszerű rövidüléssel is alakulhattak -i végű becéző formák. Képzőbokrokban azonban — amint majd a továbbiakban látni fogjuk — igen gyakran jelentkezik az -i.

(Irod.: Budenz, UA. 244; Simonyi, TMNy. 524, 542; Szinyeyei, NyH⁴ 80; Laczkó: Nyr. XXXVI, 307; Melich: MNy. X, 101, 102.)

-s.

bolondos: *Ék kicsikét ojam bolondos embörcse.*

betegös: *Az öreg asszom betegös vót.*

fejéres: *A jála (a kendő alapja) ojan fejéres.*

bumbus: *Igy ijögetik a kizs gyerköt: jön a bumbus.*

kutyus: *Am mék csak kicsi kutyus.*

Márizs: *Márizs is háótál jütt.*

Julizs: *Julizs nenikém hosztá.*

A köznyelvi használathoz hasonlóan a szlavóniai nyelvjárásban is él a -s képző eredeti kicsinyítést, becézést jelölő funkcióval, különösen keresztnemekhez, állatnemekhez járulva, s a tulajdonság gyengébb fokát jelöli melléknemekhez kapcsolódva. Keresztnemekben általában zöngésül (*Julizs, Marizs*). Az -s képző azonos a nomen possessoris -s-sel; finnugor eredetű.

(Irod.: Szinyeyei: NyH⁷ 93; Nagyszizigethy K.: Nyr. XVII, 359; Melich: MNy. XV, 3; Zsirai: MNy. XLI, 3; Lehtisalo i. m. 212.)

-ka, -ke.

herjóká: *Más sok a herjóká.*

viszke: *Hoz, bé vizskét. Máj vizsök éty kis meleg vizskét.*

kukoricáká: *Aggy éty kis kukoricákót nekijek.*

szömetke: *Mikor napám mékhált, a szömetkét összesöpörtök.*

lakadalmáská: *Jaóctunk lakadalmáskáót.*

iskolaóská: *A gyerkök iskolaóskáót jaóctak.*

csipőke: *Bolond ez a légy, ehös, oszt oja csipőke.*

tojóka: *Nem szabad Lucá napkor várni, mer akkor bévárrik a ttkok tojókáó-jikat, oszt akkor nem tojnak.*

evőke: *Tárdzsd az evőkédet!*

békaóská: *'kézzel csomózott főkötőmintának egyik változata'.*

leveleske: u. a.

szilváóská: u. a.

bínóká: *'hintá'.*

alázatoskaón: *Ojan alázatoskaón szokod beszélni.*

ejnyéke: *Hájde, ehjnyéke, jó lét vóna béhozatni eszt a fényképezőt. Ejnyéke, de náty kaór!*

velőgoská: *É, de jó velőgoská van.*

étyke: *Hármádévön nem vót rájta csak étyke (a barackfán).*

A -ka, -ke egyike a leggyakrabban használt kicsinyítő képzőknek. Szlavóniai nyelvjárásbeli szerepe funkcionális és jelentéstani szempontból több esetben eltér a köznyelvitől. Az -s nomen possessoris képzővel ellátott névszókhoz járulva jelölheti a felnöttek foglalkozását, szokását utánozó gyerekjátékokat (*lakadalmáska, iskoláska*), vagy a természeti tárgyak formáját ábrázoló kézimunka-mintákat (*békaóská, leveleske, szilváóská*), -ó, -ő képzős melléknévi igenévhez járulva helyettesítheti a hasonló esetben állandó tulajdonságot, szokást jelölő, -s melléknévképzőt, vagy ugyanilyen helyzetben

kifejezheti a cselekvés eszközét (*tojóka, evőke*). Sajátságos szint ad a szlavóniai nyelvjárásnak a határozóragos alakok és az indulatszók kicsinyítése (*dláozátoskaón, ejnyeke*).

(Irod.: Simonyi, TMNy. 545—48; Szinnyei: NyH⁷ 98; Csüry: MNy. XXVIII, 300; Zsirai: MNy. XLI, 5.)

-ika, -ike.

dinnyika: Égye még ő az apikáójával ászt a dinnyikaót.

pádika: Ász mondik mindörökké ott ül a pádikaón.

komika: Komiká, kijed belétojt a nádraógbá.

bácsika: Amá, Józsi bácsika, üjjö lē csá.

apika: Apiká, kísérje ki, egyöm öt.

ányika: Anyikaód isz akkor vót láony.

szülke: Ász mondi tēnnap szülikém, egyöm vöd lē eszt a tárisznyaót.

Évika: Évika, gyerő csá hámá!

pocika: Éty pociká vót a földön (vakond). Pocikaturáós.

rérike: Amá csá, mēnny el, hív rérikém. Ó, rérike, házá gyütt egyöm?

nenike: Más máó le vān vével kijed édős nenikém (le van fényképezve).

rongyika: Égy rongyikaóba tettök.

ruvika: ... beléköttem éty kis ruvikaóba.

mindőfélke: Vān ot mindőfélke.

lássikaóba: Lássikaóba megittām; mást máó nincen.

tisztikaóra: Lēhosztām a palláósrul a hájmaót, mint tisztikaóra még rothált.

akkorika: Mint égy létycspēs csak akkorika vót, oszt vérmérgöt kápot.

A -ka, -ke képző -i-vel bővült változatban igen kedvelt képzője a szlavóniai nyelvjárásnak. Kétségtelenül a -cska, -cske rovására, terjeszkedett; a mai köznyelvnek ez a legkedveltebb deminutív formánsa ugyanis a szlavóniai nyelvjárásban elenyészően kevés számú származékban jelentkezik, s ha megvizsgáljuk az idézett -ika, -ike képzős alakokat, több esetben megállapíthatjuk, hogy ugyanezek köznyelvi megfelelőit a -cska, -cske képzővel képeznénk, *rongyika* (rongyocska), *ruvika* (ruhácska), *dinnyika* (dinnyécske), *áptka* (apácska), *lássikaóba* (lassacskán) stb. Elemei: dem. -i + dem. -k + dem. -a képző.

(Irod.: Simonyi, TMNy. 548; Szinnyei, NyH⁷ 98.)

-cska, -cske.

szüzecke: Elkötöttem(!) a sok szüzeckékre.

mēnyecke: Á kórógyi nyalká mēnyeckékre (Nd.).

kerekocská: { Kerekocská, dombocská

dombocská: { középütt a jukácska. (Gyermekmondóka.)

jukácska: }

A mai köznyelvnek ezt a legkedveltebb, legáltalánosabb kicsinyítő képzőjét szlavóniai gyűjtéséből csak az idézett származékokban tudom kimutatni. Meg kell jegyeznünk, hogy a két első példa egy népdalban, a többi egy gyermekmondókában szerepel, tehát az élő beszéd alapján lejegyzett szövegben egyáltalán nem fordul elő ez a képző. Helyét a szlavóniai nyelvjárásban részben az az -ika, -ike, részben a -csa, -cse demin. képzőbokr foglalja el. Az idézett származékok közül érdekes a vegyeshangrendű *kerekocská* a lak, mely valószínűen a *dombocská* analógiájára keletkezett. A képző elemei: (-s >) -cs + -k + -a elemi deminutív formánsok.

(Irod.: Simonyi, TMNy 543; Szinnyei: NyH⁷ 98; Zsiri: MNy. XLI, 5.)

-csa, -cse.

bápcsa: Mit visz kéd? *Bápcsaót*.

száórcsarápcsa: 'hosszú, fehér vászon alsónadrág'. *Az aóm, esz száórcsarápcsa*.

Gáóborcsa: *Haót éccer még aólmambá ez a Gáóborcsa jüt háza*.

borcsa: 'borocska'. *Ádok borcsaót innija. Bévetőttem Késá komáóho van-e máó neki új borcsaója*.

jopcsaób: 'jobbacsákb'. *Eme a gyántaóor (pálinka), ez jopcsaób ek kicsít*.

tikmonycsa: *No, mondok, van-é tikmonycsa, lél-é tikmonycsaót?*

ablakcsa: *Kicsi háóz vót, két kis ablakcsa vót rájta*.

asztálcsa: *Téd oda az asztálcsaót*.

taónyércsa: ... *taónyércsaót hosz ki*.

laónycsa: *Szerelmes, édös aórváhagyó laónycsaóm*.

aprócsa: *Á bágic (muslica-féle apró rovar) az az igön-igön aprócsa*

félmárecska: *Mindégyiktül csak éty félmárecskaóóval (kér babot)*.

aóngyócsa: *Aóngyócsa áltá*.

egércse: *Máósz, máósz egércse, ide máósz (gyermekmondóka)*.

melökese: *Na, kerószjtjáónyom, éd még, még melökese*.

gyerökese: *Ez oján égyügyü gyerökese vót*.

tizenkettőcse: *Apró csibék vannák váty tizenkettőcse*.

nátyszerűcsén: *Én a fejemön igő nátyszerűcsén tudok vinni*.

szélcse: *Jó szélcse fűjik*.

időcse: *Ki (kell) tenni a jó időcsére*.

erépcseb: *Ot lákik erépcseb*.

istenkényércsájé: 'papsajt'. *Amá istenkényércsájé, amá mék tuskés gécsa*.

fejcsé: *Apró fejcsék márálták rájta*.

méjépcseb: *Kicsit méjépcseb vót*.

bögörccse: ... *bétészik bögörccsebe*.

erősepcseb: ... *mi (!) erősepcseb vágyunk*.

embörccse: *Né báóncsaóólok, ojan jószívü embörccse*.

Körömcse: 'utcanév'. *Körömcsenék mondik, mēr kerekő vót az az uccá, csak az égyyk ódáláón vannák háózak*.

esőcse: *Máj máóm még gyün az esőcse*.

A -csa, -cse képző a szlavóniai nyelvjárás legelevenebb deminutiv formánsa. Kicsinyítő-becéző funkcióval szerepel. Rendkívül gyakori használata sajátos szint ad a szlavóniai nép nyelvének. Igen sokszor járul középfokú melléknemekhez és mód- v. állapotthatározókhoz is. A mai köznyelvben ez az ősi kicsinyítő képző már nem tekinthető elevennek, csak néhány régi származékban, vagy keresztnevek becéző alakjaiban jelentkezik: *tócsa, furcsa, Julcsa, Marcsa* stb. Annál gyakrabban találkozunk vele nyelvemlékeinkben. Eredeti alakja -sa. Elemei: -š + -a deminutiv formáns. A régi magyar -sa, se- később alakult -csa, cse-vé; -csa, -cse alakban már a XI. sz.-végén előfordul: Arpad contra *Feiercham*... *Feierche* (XI. sz. okl., Véghelyi-gyűjt. M. N. Múz. Törzsanyag, vö. Melich, MNy. X, 195). A képző szembetűnő terheltsége a szlavóniai nyelvjárásban kétségtelenül ősibb nyelvállapot megőrzésének tekinthető.

(Irod.: Simonyi, TMNy. 549; Szinnyei: NyH⁷ 98; Melich: MNy. X, 195; Pais: MNy. VIII, 300; XVIII, 29; XXX, 109; Lehtisalo i. m. 212.)

-sz, -c, -ca, -ica.

potykász: *Á potykászokat járaktá a kölekenyő melett.*

májmóc: *Kijed még nem láótot májmócot?*

gámbóca: *Amá rájta kötöd gámbóca.*

rérica: *Mén ki, rérica?*

tubica: *Áblakodba háóltám, édös tubicaóm.*

Az említett formánsok — amint a származékok száma is mutatja — a ritkábban használt, kevésbé eleven kicsinyítő képzők közé tartoznak. Az *-ica* a palatális hangrendű szavakhoz is illeszkedés nélkül járul (*rérica*). A *-c* képző eredetileg azonos a denom. *-sz* névszóképzővel. A *-ca*, *-ce*, *-ica*, *-ice* képzőbokrókat sokáig a szláv eredetű formánsok közé sorolták nyelvészeink; ma azonban már úgy látjuk, hogy ezek is a magyar eredetű képzők közé tartoznak.

(Irod.: Simonyi, 'TMNy. 551; Melich: MNy. X, 253—4; Gombocz: NyK. XLV, 13; Juhász: MNy. XXIV, 104—108; 197—199. Lehtisalo i. m. 197.)

-pa, -pi.

báópa: 'bácsi, bátyó'. *Éjüttünk háza, Miska báópaót ot háttuk.*

báópi: u. a. *Gyuka báópi jüjjon csá bé.*

A *-pa*, *-pi* ismeretlen formánssal az idézett két származékot hallottam a haraszi nyelvjárásban. Kétségtelenül eleven deminutív jelentéssel szerepelt. Eredetére, ill. keletkezésére nézve kétféle magyarázatra gondolhatunk. Feltehetjük, hogy megfelelője az ősi fgr. *-*pp* képző, mely ugyan legfeljebb néhány bizonytalan származékban gyanítható nyelvünkben (pl. *közép*), s melyet nyelvemlékeinkből sem tudunk kimutatni. Ez azonban még nem okvetlen cáfolata előbbi feltevésünknek. El lehet ugyanis képzelni, hogy a szlavóniai nyelvjárás, melyben még a *-d* is eleven deminutív formáns, az ősráli *-pp* kezdetű képzőt is megőrizte néhány származékban. Ez esetben a *-pa*, *-pi* képzőbokor második eleme az *-a*, ill. *-i* kicsinyítő képző lenne. Gondolhatnánk azonban arra is, hogy a *báópa*, *báópi* alakok az *ápá*, *ápi* (*-ka*) analógiájára keletkeztek, hiszen a szlavóniai nyelvjárásban az analógiás hatások igen gyakran és erőteljesen érvényesülnek, és sokszor egészen meglepő változásokat eredményeznek. Ez esetben csak az *-a*, ill. *-i* elem tekintetű képzőnek, s ez a deminutív jelentés hordozója. A kérdés tüzetesebb megvizsgálása nélkül nehéz lenne eldönteni, hogy a *-pa*, *-pi* eredetére nézve melyik a helyes magyarázat; én a magam részéről az elsőt tartom valószínűbbnek.

(Irod.: Lehtisalo i. m. 263.)

A nomen possessi képzője:

-i.

koráóni: *Vól az a koráóni szilváóm dé két jáón.*

búti: 'bőjti'. *Búti szél, ná dudó* (babonás mondóka).

bódi: 'bolti'. *Nem kel neki bódi pirozs bokrétá.*

váórási: *Váórási embör vól.*

hájnáli: *Ákkor megdindült a hájnáli háránszó.*

szélaószláji: 'szentlászlói'. *A szélaószláji rétő jáórtak a lovaikkakkal.*

régi: *...úty háóltám szülikémtül, huggy a régi öregök azok sohá nem háóromkóttak.*

Az *-i* nomen possessi képző a köznyelvi használatnál egyező jelentéssel és funkcióval szerepel a szlavóniai nyelvjárásban. A vele képezett származékok száma viszonylag kevés.

(Irod.: Simonyi, TMNy. 577; Szinnyei, NyH⁷ 100.)

Nomen possessoris képző.

-s.

koros: *Maór korosz gyerkök vóták.*

kockaós: *Szünek ettül még nágyop kockaósákat is.*

kordés: *Döbröcömből kordésok vótak it, mikor a náty kánaóliszt aóftáók.*

gőzös: *Dráová higgyáóm mént a gőzös...*

csibés: *Ván csibés tük is (Fiastyúk).*

culaós: *Háót culaós karót laótták-é maó (cula = 'szennyes ruha').*

egésségös: *Tē Juliská, hoján egésségös vágyol, nēm vágy-e maó ketten?*

szenes: 'tüzes'. *A szenes faót még, ahugy égött, utáóná hájítottok a kocsi-útra.*

vásaórnáplós: *Késá mēk jēndözöt vásaórnáplósán.*

rongyos: 'rongált'. *Há jorog á jód, mine (miért) nēm dülnek össze á háozák, aki rongyos?*

meszelés: 'meszes'. *Faóbjáóm pápá ég, mint á meszelés gödör.*

puráós: 'pulykás'. *Háót vóták egyóm Puráós nánónáól? (günynév).*

bábonaós: 'babonához értő'. *Á szomszédigba vót ijēm bábonaós ásszony.*

tüzes: 'lázás'. *Háót, há mégigéznek válakit, akkor az á bizonyos tüezés beteg.*

bihicsös: 'kelésforma kiütésekkel borított'. *Mikor ván egy embörö vágy ásszonyon oján sebök, náólunk úm montáók: bihicsös.*

büdületész: *Oj nágy embör vól, hугy bődületész.*

báójos: 'gyógyítással és babonás cselekményekkel foglalkozó ember, vágy ásszony'. *De ázér osz méntek báójosokho.*

sáskós: 'tokos'. *Ej, de sáskós á csibe.*

monyás: 'a hímló neve'. *Áh hūncut, mer monyás.*

regyös: 'rāncos'. *Ázelőt regyös kebelet viseltünk.*

szöntös: 'borzas'. *Szöntös vágyok, mēr maóma nēm jēsülköttem.*

Az -s nomen possessoris képző a köznyelvhez hasonlóan a szlvanóiai nyelvjárásban is egyike a legeleveníbb formánsoknak. A vele képezett származékok részben főnévi (gőzös, báójos, kordés), részben melléknévi (szenes, rongyos, bihicsös stb.) használatúak. A származékok legnagyobb része 'valamivel bírót' jelöl, de jelenthet 'valamivel foglalkozót, valamihez értőt' is (kordés, báójos, bábonaós). Ez a formáns azonos az -s kicsinyítő képzővel.

(Irod.: Simonyi, TMNy. 569; Szinnyei, NyH.⁷ 101; Zsira: MNy. XLI, 2—3; Lehtisalo i. m. 212.)

-ú, -ű.

kicsi aólmú: *Igön kicsi aólmú vágyok, még igön ebör.*

jóizú: *Ákkor legaláp kenyerem légyen jóizú.*

gágáeszú: 'ostoba'. *Ejnye, ejnye, gágáeszú, ász mondi ápikaóm, á száó-jaóba á pípa, osz szidi á gyerköt.*

égyügyú: *Ez oján együgyú gyerökese vót.*

nágy növetelú: *...jó nágy növetelú láóny.*

Az -s képzővel azonos funkciójú és azzal általában azonos jelentésű képző, szerepköre azonban szűkebb, mint az -s-é. Csak jelzős főnevekhez járul, éppen úgy, mint a köznyelvben. Valószínűleg azonos az -ó, -ő nom. verb. képzővel. Lehtisalo ósurali -p kezdetű képzőre vezeti vissza.

(Irod.: Simonyi, TMNy. 571; Szinnyei, NyH⁷ 102; Nyr. XVII, 193; Lehtisalo i. m. 248.

Nomen caritivum:

-talan, -telen, -tlan, -tlen.

jókedvellen: Magaóba jókedvellen az ijen öregasszom, mint én.

növellen: 'névtelen'. Akkor növellen újal elsőb a száójaóba belécsöpök-tetni vizet abból a böögöréből.

hértelen: Ojá hértelen amá mékháll.

Gyűjtésemben csak az idézett származékokban szerepel. A felsoroltak közül is egy (*hértelen*) elhomályosult származék, és az eredeti módhatározó jelentésben használatos. A többi származékok valamitől való megfosztottságot fejeznek ki, éppen úgy, mint a hasonló képzésű köznyelvek többsége. (A képzőről bővebben l. deverbális nomen képzés *-talan, -telen, -atlan, -ellen* képzője a.)

A *-ság, -ség* képző.

katonáság: Nekija is megjütt a behivó a katonásáókho.

baótorság: 'pálinka (tr.)'. Megiszok két deci baótorsáógot, oszt nem íél tülem sënki.

boszorkáónyság: Vót náólunk ojan öregasszony, aki tudott ojam boszorkáónysáógot.

kiváónság: (A mit-mit csibe) a gázdaónak mindön kiváónsáógaót tej-jesíti.

szabácsaóg: Mikor házajüt szabácsaóógra, akkor montá.

A *-ság, -ség* képző egyike a szlavóniai nyelvjárás legkritkábban használt formánsainak. Több esetben megfigyelhető, hogy ezt a képzőt olyankor is szívesen mellőzik, amikor a köznyelvben föltétlen használnánk. Pl. *Ojan válámi ijödés vám benne* (e. h. *ijedtség*), vagy: *...mérjék még Pálit, a hosz-szaót, még a szélessét* (e. h. *szélességét*); *A nápa békente mágaót válámi orvossal* (e. h. *orvossággal*). A képző jelentése a köznyelvvivel azonos.

(Irod.: Budenz: Nyr. I, 348; Simonyi, TMNy. 585—586; Gombocz: Nyr. XXVII, 341; Ö. m. 153—156.)

Megmaradt gyűjtésem alapján ennyiben állíthattam össze a szlavóniai nyelvjárás képző-rendszerét. Nagyon valószínűnek tartom, hogy kimaradt néhány olyan kevésbé eleven formáns, amelyet már csak néhány származék őrzött meg. Ez a tény azonban már önmagában is jellemző a képző mai életére. A példák felsorolásával sehol sem takarékoskodtam, sőt szándékosan nem rövidítettem meg a sokszor fölöslegesen hosszúnak tetsző példamondatokat sem, mert az adatközléssel a képző használatának megvilágításán kívül az a cél vezetett, hogy az ismeretlen szlavóniai nyelvjárás nyelvi anyagából minél nagyobb mennyiséget tegyek közzé. Csak ott nem közöltem az összes előforduló származékokat, ahol ezek nagy száma a teljesség megvalósítását lehetetlenné, vagy fölöslegessé tette. Arra azonban vigyáztam, hogy ilyen esetben is annyi adatot közöljek, amennyi elegendő a viszonyításhoz, ill. a képző előfordulása gyakoriságának felméréséhez.

D. Bartha Katalin.